

Economisch-Statistische Berichten

Consumentenopinions in Amerika

★

Drs. J. C. Brezet
De Centrale Bank
over economische beleidsvragen

★

Drs. L. Brakel
Verklaring van internationale verschillen
in produktiviteitsgroei

★

Dr. A. W. Luijckx
Mededingingsregelingen
in nieuwe winkelcentra

★

Drs. M. A. Bäumchen
De sociaal-economische structuur
van Noord-Limburg

(I)

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

44e JAARGANG

No. 2182

WOENSDAG 6 MEI 1959

Iets geheel nieuws!

Met ingang van 14 maart publiceert Bel-Bel 1 maal per maand een fonds-analyse over een periode van 10 jaar, verwerkt tot grafiek, waaruit indicaties zijn te halen met betrekking tot de koersbeoordeling

1e fonds: UNILEVER

2e fonds: PHILIPS

Deze week: Vlisco

VRAAGT GRATIS PROEFNUMMER AAN DE ADMINISTRATIE AFD. 7 - POSTBUS 42 - SCHIEDAM

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON 11 19 80*

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM

DE KANS IS GROTER DAN 1 OP 2!

Doordat meer dan de helft van de warmwatervoorziening in de Nederlandse woningen door een Fasto 1200 geschiedt, is de kans groot, dat ook Uw vrouw daarover beschikt.

Als dit zo is, dan biedt dit U een prachtige gelegenheid om Uw vrouw op Moederdag — en ook daarna — te verrassen met een moderne complete vaatwainstallatie: de nieuwe Fastodish vaatwasser, die op de Fasto 1200 kan worden aangesloten.

Of Uw vrouw nu een uitgebreid diner met veel gangen geeft of dat zij haar gezin een gewone dagelijkse maaltijd voorzet, de vaat komt toch altijd achteraan! Er was een probleem, het is dit nu niet meer, want de Fastodish is een vernuftige oplossing van de vaatwas. Verbluffend eenvoudig. Met de Fastodish in huis zit U aan de thee of koffie voor U het weet.

De Fastodish wordt — van vele accessoires voorzien — en compleet geïnstalleerd — voor slechts f. 55,— in feestelijke verpakking geleverd. Vraag Uw installateur naar de FASTODISH, 'n R.S. Stokvis product van A.S.W. fabriek.

90203

R. Mees & Zoonen

Bankiers en
Assurantie-makelaars

Rotterdam

Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen
Alblasserdam

Adviezen inzake
levensverzekeringen
en pensioencontracten

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-W.
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-W.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B. fr. 400).
Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaa van redenen te weigeren.

Consumentenopinions in Amerika

Der traditie getrouw heeft het „Federal Reserve Bulletin” weer het eerste van een reeks overzichten ¹⁾ gepubliceerd van de voorlopige uitkomsten ener onder Amerikaanse consumenten gehouden enquête. Voor de veertiende maal werd in het begin van het jaar aan de geënquêteerden gevraagd mededeling te doen omtrent de toestand hunner financiën en hun opinie kenbaar te maken ten aanzien van hun persoonlijke en de algemeen economische vooruitzichten. Ook werd gevraagd wat zij verwachtten van het prijsniveau van verbruiksgoederen en of zij van plan waren in het lopende jaar duurzame verbruiksgoederen te kopen.

De, vergeleken met begin 1958 verbeterde, conjunctuur komt in de cijfermatige weergave der antwoorden veelal duidelijk naar voren. Zo gaf, naar nevenstaande tabel doet zien, een groter percentage der geënquêteerden dan in 1958 op méér te verdienen dan een jaar geleden. Het, niet in de tabel opgenomen, relatief aantal dergenen, die kenbaar maakten hun financiële positie van thans rooskleuriger te beoordelen dan die van een jaar terug, vertoonde eveneens een toeneming. Het oordeel van de consument over zijn financiële positie is vrijwel gelijklopend aan de mening die hij in 1955 kenbaar maakte, maar iets ongunstiger dan die van 1956 en 1957.

In het begin van dit jaar waren de consumenten heel wat optimistischer dan een jaar geleden. Een, vergeleken met voorgaande jaren, hoog percentage der geënquêteerden immers, verwachtte, dat het persoonlijk inkomen zal gaan stijgen en slechts weinigen meenden dat het tegendeel

¹⁾ „Preliminary Findings of the 1959 Survey of Consumer Finances”, „Federal Reserve Bulletin” van maart 1959.

zou geschieden. Deze optimistische visie gold ditmaal eveneens ten aanzien van de conjunctuur in het algemeen. Daardoor had de wat merkwaardige tegenstelling, die zich vorig jaar voordeed tussen het oordeel over de persoonlijke en dat over de conjuncturele vooruitzichten — hoewel 41 pCt. der consumenten toen meende dat de conjunctuur een daling zou gaan vertonen verwachte nochtans 77 pCt. dat hun inkomen op zijn minst niet zou dalen — geen kans dit jaar haar bestaan te rekken. Wat het prijsniveau van verbruiksgoederen betreft, zij vermeld, dat de meerderheid der ondervraagden, nl. 61 pCt. tegen 48 pCt. in 1958, van mening was dat dit zou stijgen.

Degene, die op grond van de optimistische visie der consumenten mocht verwachten dat het percentage hunner, die van plan zijn een of ander duurzaam verbruiksgoed aan te schaffen, sterk zou zijn gestegen komt min of meer bedrogen uit. Alleen plannen tot het kopen van een woning worden in aanzienlijke mate meer gekoesterd dan een jaar tevoren. Wat de overige verbruiksgoederen

betreft, deden zich in wezen weinig veranderingen voor, of het zou moeten zijn dat de voor-deze aankopen uit te trekken bedragen ²⁾ — die voor nieuwe auto's uitgezonderd — wat lager zijn dan vorig jaar. De in 1958 sterk gewijzigde verhouding tussen de plannen tot aankoop van nieuwe en gebruikte auto's is thans minder geprononceerd: nog steeds echter is het percentage dergenen die van plan zijn nieuwe auto's te kopen lager dan dat van hen die met een gebruikte auto genoeg denken te zullen (moeten) nemen.

²⁾ Opmerking verdient, dat wordt bedoeld op „median expenditure”.

	1959	1958	1957	1956	1954	1949
Inkomensveranderingen b)						
Hoger inkomen dan een jaar geleden	40	36	45	41	41	42
Onveranderd inkomen	36	36	35	38	34	35
Lager inkomen dan een jaar geleden	22	26	18	18	23	21
Geen antwoord of geen mening	2	2	2	3	2	2
Verwachte inkomensveranderingen b)						
Hoger inkomen over een jaar ..	42	37	40	37	29	27
Onveranderd inkomen	35	34	35	36	35	46
Lager inkomen over een jaar ..	7	11	7	8	15	17
Geen antwoord of geen mening	16	18	18	19	21	10
Verwachtingen t.a.v. economische toestand						
Gunstig	55	31	60	64	43	47
Redelijk	8	9	7	5	8	14
Ongunstig	17	41	13	9	25	25
Geen antwoord of geen mening	20	19	20	22	24	14
Koopplannen						
Huizen b)	9,3	7,5	8,7	9,4	6,6	7,0
Verbetering en onderhoud woning b) c)	24,6	22,1	23,4	22,2	19,6	..
Nieuwe auto's	7,6	6,9	8,5	8,4	7,9	11,8
Gebruikte auto's	9,8	10,4	8,4	7,2	6,4	6,8
Meubelen e.d.	27,8	28,2	29,4	28,0	26,9	30,9

a) De cijfers voor 1959 zijn voorlopig. b) Excl. boeren en landarbeiders.
c) Alleen uitgaven van \$ 50 of meer.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Consumentenopinions in Amerika	355	Boekbesprekingen:	
De Centrale Bank over economische beleidsvragen, door Drs. J. C. Brezet	356	Roy Harrod: Policy against inflation, bespr. door Prof. Dr. H. W. J. Bosman	366
Verklaring van internationale verschillen in productiviteitsgroei, door Drs. L. Brakel	358	F. J. A. M. Mallens: De structuur van het Franse bankwezen, bespr. door Dr. H. G. Advokaat	367
Mededingingsregelingen in nieuwe winkelcentra, door Dr. A. W. Luijckx	361	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. M. P. Gans	369
De sociaal-economische structuur van Noord-Limburg (I), door Drs. M. A. Bäumchen	363	Notities:	
		De menselijke factor en economische groei	360
		Statistieken	370

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Schrijver commentariëert in dit artikel enige beschouwingen uit het jongste Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over enkele actuele economische vraagstukken, t.w. de „ruimte” in de Nederlandse economie, de lonen en het prijsniveau. Met betrekking tot eerstgenoemd vraagstuk constateert schrijver het bestaan van een belangrijke controverse. Met het oog hierop had De Nederlandsche Bank, als deskundige en objectieve instantie, zich z.i. duidelijker en uitvoeriger over de kardinale vraag van het wenselijke investeringsniveau moeten uitspreken. Ten aanzien van de lonen laat het Bankverslag de kwestie buiten beschouwing of men zich moet baseren op het reële loon in de industrie dan wel op dat in het gehele nationale bedrijfsleven, hetgeen volgens schrijver voor een eventuele „inhaalloonronde” van grote betekenis is. Wat ten slotte de mogelijkheid van stabilisatie van het prijsniveau betreft meent schrijver in het Jaarverslag een enigszins fatalistische toon te moeten beluisteren.

De Centrale Bank over economische beleidsvragen

In het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1958 wordt in 197 bladzijden, 8 bijlagen, 70 tabellen en 19 grafieken de ontwikkeling van de economische en financiële situatie in ons land gedurende het afgelopen jaar grondig uit de doeken gedaan. Uit dit alles lichten wij hieronder enige beschouwingen van de Bankleiding over enkele actuele economische vraagstukken.

Tot de brandende problemen van 1958 (en van vandaag) behoort stellig *niet* de beteugeling van een inflatoir gefinancierde overbesteding. Eerder was van het tegenovergestelde sprake. In 1958, aldus het Verslag, „manifesteerde zich een bestedingsdeflatie, waarbij de nationale bestedingen vrij belangrijk bij de beschikbaar nationale middelen ten achter bleven”. Gelukkig voerde anderzijds de conjuncturele recessie van 1958 niet „naar de zo gevreesde afgrond van de depressie, doch naar een slechts weinig lager liggend niveau van bedrijvigheid, dat naar verwacht mag worden het uitgangspunt zal zijn voor een nieuwe opwaartse ontwikkeling”.

Ruimte.

Een van de actuele economische vraagstukken van het ogenblik is dat van de „ruimte” in de Nederlandse economie. Sinds 1958 was er, zoals boven reeds vermeld, een overschot van de beschikbare nationale middelen boven de nationale bestedingen: Het gevolg was, dat uit dezen hoofde een groot bedrag werd toegevoegd aan de nationale spaarpot, de goud- en deviezenreserve, en wel in 1958 rond f. 1.700 mln. De vraag is nu: moet hiërmede worden doorgegaan of moeten op korte termijn de bestedingen worden verhoogd en, zo ja, in welke richting. Hoe staat De Nederlandsche Bank tegenover deze vraag?

In het Bankverslag treft men in de eerste plaats aan een analyse van de oorzaken van genoemd overschot. „Beslissend voor de omvang van de daling der totale nationale bestedingen ten opzichte van het voorafgaande jaar”, zo lezen wij, „waren de grote verminderingen van de voorraadvorming en van de investeringen in vaste activa van bedrijven (exclusief woningen), die respectievelijk f 880 en f 710 miljoen beliepen. Naar volume zijn de investeringen in vaste bedrijfsactiva ten opzichte van de jaren 1956 en 1957 met circa 25% gedaald”. Uit in het Verslag vermelde cijfers blijkt anderzijds, dat de particuliere consumptieve bestedingen in 1958 f. 540 mln. hoger waren dan in 1957. Populair samengevat (uiteraard niet door de Bankleiding): de bestedingsbeperking in 1958 was in feite een investeringsbeperking.

Met genoemde constatering is inmiddels door de Bankleiding nog geen oordeel uitgesproken over de al dan niet wenselijkheid van deze investeringsbeperking.

Wanneer men nu in het Verslag naar een uitspraak op dit punt speurt, vindt men eigenlijk slechts één passage die hiërmede verband houdt. Deze luidt: „De stijging van de deviezenvoorraad en de onmiskenbare opleving van de conjunctuur wekken de illusie van een belangrijk vergrote welvaart, die in wezen uit niet veel meer bestaat dan uit verminderde investeringen en verbeterde liquiditeit”. Uit dit ene woord „illusie” moet blijkbaar worden opgemaakt, dat de Bankleiding meent, dat de welvaart *niet* belangrijk is vergroot en dat de vermindering van de investeringen *niet* gunstig was. Het komt ons intussen voor, dat voor de hier gebruikte formulering de term „understatement” een grote „understatement” is. O.i. is de aandacht aan deze factor in het Verslag besteed, bepaald onevenredig met het belang van deze kwestie.

Dat een uitvoerig oordeel van de Bankleiding in dezen geen intrappen van open deuren zou zijn geweest, volgt wel uit gans andere, en wel zeer forse, geluiden die de laatste tijd uit een bepaalde hoek tot ons komen. Wij doelen hier op de in het jongste S.-E.R.-advies gepubliceerde ruimte-bespiegelingen van de groep C, welke groep bestaat uit 11 van de 42 S.-E.R.-leden (naar in Den Haag hardop wordt gefluisterd 6 N.V.V. vertegenwoordigers + 5 bijbehorende Kroonleden).

Deze groep betoogt in haar rubriek van het S.-E.R.-rapport o.a.: „dat het zelfs gevaarlijk is, de aanwezige ruimte voor investeringen te reserveren. Wanneer daartoe wordt overgegaan en inderdaad de investerings-bestedingen deze ruimte zouden verbruiken, is het zeer wel denkbaar, dat daaruit opnieuw een overspannen investeringsactiviteit voortvloeit, die niet permanent is te handhaven”. „Het betoog, dat de overschotten op de lopende rekening zouden zijn veroorzaakt door het achterblijven van de investeringen en de daaruit getrokken conclusie, dat de daarmee gepaard gaande stijging van de deviezenvoorraad zou moeten worden gereserveerd ter financiering van de extra invoeren, die bij een verdergaande stijging van de investeringen zouden optreden, kunnen zij (i.c. de aanhangers van opvatting C) niet onderschrijven”. Uit deze redenering concluderen de betreffende S.-E.R.-leden tot de wenselijkheid om de ruimte allereerst te besteden voor een verbetering van de reële inkomens van loontrekkenden; dit laatste zal uiteraard op een consumptieverhoging neerkomen.

Neemt men daartegenover kennis van het zojuist gepubliceerde Jaarverslag van het Verbond van Nederlandse Werkgevers, dan treft men daar de opinie aan, dat de teruggang van de investeringen in 1958 „bedenklijk” is en dat het ter wille van de toekomstige werkgelegenheid noodzakelijk is, dat de thans aanwezige liquiditeiten gereserveerd blijven voor bestedingen in de particuliere investeringssector en voor een herstel van de normale voorraadvorming.

Het is duidelijk, dat op dit hoofdpunt van de Nederlandse economie een belangrijke controverse bestaat. Het komt ons in dit verband voor, dat De Nederlandsche Bank, als deskundige en objectieve instantie, zich duidelijker en uitvoeriger over de kardinale vraag van het wenselijke investeringsniveau had mogen uitspreken. Of lijdt de Centrale Bank, wat stellingnemen in deze controverse betreft, enigszins aan ruimtevrees?

Lonen.

Een tweede actueel economisch punt, dat thans aan de orde is betreft de lonen.

Het standpunt van bovengenoemde groep C uit de S.-E.R. is in het reeds eerder geciteerde advies als volgt geformuleerd: „Voor wat de loonmaatregelen betreft, zijn deze leden van mening, dat in 1959 de gevolgen van de bestedingsbeperking voor alle loontrekkenden zullen moeten worden weggenomen. Zij achten dit resultaat slechts gewaarborgd, indien een algemene loonmaatregel gespreid in de tijd tot stand komt in de vorm van een vergunning op basis van een verhoging van de richtlijnen met 4%”. Daar de bestedingsbeperking hier te lande niet in de vorm van (nominale) loonsverlaging is geschied, moet deze uitspraak blijkbaar steunen op een achteruitgang van de reële lonen door de bestedingsbeperking.

Is dit standpunt, van een der belangengroepen afkomstig, uit objectief gezichtspunt gezien juist, m.a.w. was er in 1958 (en nu) inderdaad sprake van een daling van het reële loonpeil, welke daling thans als eerste maatregel voor inhaling in aanmerking komt? In de paragraaf over „Lonen”, welke in het Bankverslag voorkomt, wordt nu o.a. aan de hand van de cijfers geconstateerd, dat, volgens twee verschillende berekeningswijzen, „het reële loonpeil in 1958 weer gelijk was aan dat van 1956, nadat zich in 1957 een lichte terugslag had voorgedaan”. De betreffende indexcijfers waren: 1955 = 100; 1956: 107,3; 1957: 106,9 en 1958: 107,4. De conclusie uit deze cijfers (die in het Bankverslag inmiddels niet met zoveel woorden wordt getrokken) is blijkbaar, dat in 1958 een achterstand in het reële loon door de bestedingsbeperking niet aanwezig was.

Inmiddels werd in het Bankverslag een kwestie buiten beschouwing gelaten, die in de Staten-Generaal reeds enige stof heeft doen opwaaien. Bovengenoemde cijfers van het reële loon betreffen nl. alleen lonen, in de industrie betaald. In 1958 nu werden, aldus het Verslag in een andere passage, „in twee belangrijke bedrijfstakken — de landbouw en het bouwvak — alsmede bij de spoorwegen tot een verhoging van de bij collectieve arbeidsovereenkomst geregelde lonen overgegaan, zulks bij wijze van uitzondering en ter opheffing van een erkende achterstand”.

De vraag rijst nu, of men zich bij een bespreking van de hoogte van het reële loon mag beperken tot de industrie, waar loonsverhogingen uitbleven, dan wel dat men het gemiddelde reële loon in het gehele nationale bedrijfsleven, dus inclusief genoemde andere bedrijfstakken in zijn

beschouwing moet betrekken. Doet men het laatste, dan zou de conclusie kunnen zijn, dat het gemiddelde reële loonpeil in 1958 zou zijn gestegen. Voor een „inhaalloonronde” zou dan dus in mindere mate of zelfs in het geheel geen reden zijn.

Prijsniveau.

De vraag of er een kans is dat er een einde komt aan de geleidelijke stijging van het prijsniveau, bekend onder de naam „geldontwaarding”, is uiteraard van grote praktische betekenis. Omtrent dit zeer belangrijke vraagstuk nu lezen wij in het Jaarverslag o.a.: „Indien het streven gericht is op handhaving van de waardevastheid van het geld — en er zijn weinigen, die deze doelstelling niet in beginsel aanvaarden — dan betekent dit, dat het op zijn minst gericht behoort te zijn op stabiliteit van de prijsindex van het levensonderhoud”. Betoogd wordt dan, dat een langzaam stijgend inkomensniveau onvermijdelijk op de duur een stijging meebrengt van prijzen van persoonlijke diensten en van goederen en prestaties, bij welke voortbrenging de stijging van de arbeidsproductiviteit belangrijk bij het gemiddelde achterblijft. Daartegenover dienen dan echter, aldus het Verslag, ook dalende prijzen te staan van de goederen bij welke voortbrenging de produktiviteitsstijging het gemiddelde overtreft, hetgeen vooral bij vele industriële producten het geval zal zijn.

De noodzakelijkheid van laatstgenoemde prijsdalingen scheidt derhalve, aldus het Verslag, een bijzondere verantwoordelijkheid voor de betrokken ondernemers ter zake van het te voeren prijsbeleid. Tussen de regels doorlezend, kan hieruit vermoedelijk worden afgeleid, dat de bijna steeds voortdurende stijging van het prijsniveau, welke in feite is te constateren, niet voor rekening van de Centrale Bank komt, dat deze daaraan weinig kan doen. Ook op dit punt blijft het Bankverslag overigens wel zeer in het feitelijke en constaterende vlak. Zo vermeldt het: „De ongerustheid over het beloop der prijzen is daar (i.e. de Verenigde Staten van Amerika) versterkt door de waarneming, dat de recessie nauwelijks enige prijsverlaging met zich bracht en zelfs in enkele belangrijke bedrijfstakken, zoals de staalindustrie en de automobiellindustrie, gedurende de recessie prijsverhogingen plaats vonden”.

Klinkt hieruit o.i. een enigszins fatalistische toon ten aanzien van de mogelijkheid van prijsstabilisatie, door hetzelfde is het geval bij de volgende passage: „Het is echter evenzeer waar, dat een voortgezette prijsinflatie in het buitenland, gegeven het internationaal aanvaarde stelsel van wisselkoersen, ons land onvermijdelijk langs de weg van een aanhoudende toestroming van deviezen zou noodzaken lonen en prijzen aan de buitenlandse ontwikkeling aan te passen”. Het beslissende punt hierbij is, dat de Centrale Bank blijkbaar afwijzend staat tegenover een revaluatie van de gulden, door welk middel buitenlandse prijsstijgingen buiten de deur zouden kunnen worden gehouden.

Een Frans spreekwoord luidt „Tout savoir, c'est tout pardonner”. Uit de doorwrochte beschouwingen in het Bankverslag krijgt de buitenstaander stellig de indruk, dat de Bankleiding op haar terrein praktisch alles weet en alles begrijpt. Soms rijst echter bij de lezer de schuchtere vraag op of al deze kennis en dit inzicht af en toe niet een handicap kunnen vormen, als het er om gaat de prijsstabiliteit als leeuwen te verdedigen tegen belagers, die niet op inzicht doch op sentiment spelen.

Rotterdam.

J. C. BREZET.

De in zijn vorig artikel — zie „E.-S.B.” van 29 april 1959 — geconstateerde internationale verschillen in produktiviteitsgroei, tracht schrijver in onderstaande bijdrage te verklaren. Hiertoe onderwerpt schrijver, aan de hand van de door Colin Clark terzake in zijn artikel „Comparisons of productivity trends” genoemde factoren, de invloed, die de economische structuur op de produktiviteitsgroei kan uitoefenen, aan een onderzoek. In het bijzonder gaat schrijver in op de vraag, of produktiviteitsverschillen steeds aanleiding zijn tot overschakeling van de produktiefactor arbeid van sectoren met relatief lage naar sectoren met relatief hoge produktiviteit en of een dergelijke overschakeling altijd verhoging van de gemiddelde produktiviteit tot gevolg heeft en voorts op de opvatting, dat een toenemende bevolking tevens een stijging van de gemiddelde produktiviteit zou betekenen.

Verklaring van internationale verschillen in produktiviteitsgroei

Mijn vorig artikel ¹⁾ besloot ik, sprekend over internationale verschillen in produktiviteitsontwikkeling, met een simpele verwijzing naar de economische structuur. Het is de bedoeling thans de invloed, die deze structuur op de produktiviteitsgroei kan uitoefenen, aan een onderzoek te onderwerpen.

Colin Clark geeft terzake in zijn artikel „Comparisons of productivity trends”, gepubliceerd in „The Journal of Business” van oktober 1958, de hierna volgende algemene verklaringsgronden.

In eerste instantie beïnvloedt de ruilvoet de omvang van het bruto nationaal produkt. Verbetering van de ruilvoet wil immers zeggen, dat t.o.v. het verleden voor een bepaalde hoeveelheid importgoederen minder exportgoederen behoeven te worden afgestaan. Ruilvoetverslechtering heeft uiteraard tegengestelde gevolgen. Gemiddelde import- en exportprijzen en niet de produktiviteit zijn in deze de bepalende factoren. Bij een zuivere produktiviteitsvergelijking moeten derhalve ruilvoetveranderingen worden geëlimineerd. Daar in onze berekeningen werd uitgegaan van bruto nationale produktie tegen vaste prijzen (1954), is zulks geschied. Het basisjaar voor de correctiefactor van de officiële koersen was echter 1955. Deze correctiefactor herzielt onderlinge prijsverschuivingen, doch niet die prijsveranderingen, die voor alle landen gelden. Belangrijke, de onderlinge verhoudingen verstorende, ruilvoetverschuivingen deden zich van 1954 op 1955 echter niet voor. Bovendien mag aan de in mijn vorig artikel in tabel 3 vermelde verhoudingscijfers, zoals reeds werd opgemerkt, geen absolute betekenis worden toegekend. Correcties ingevolge ruilvoetwijziging zijn dan ook achterwege gelaten.

In mijn eerste beschouwing ²⁾ t.a.v. de gemiddelde produktiviteit stelde ik, dat o.a. ingevolge diversiteiten in economische structuur een internationale produktiviteits-

vergelijking niet op één lijn mag worden gesteld met de zgn. bedrijfsvergelijking. Deze structurele verschillen zijn, bij een vergelijking van de produktiviteitsontwikkeling, tenminste even belangrijk.

Clark leidt — in zijn reeds aangehaalde artikel — één van zijn, de internationale verschillen in produktiviteitsontwikkeling verklarende, factoren hieruit af. In eerste instantie wijst hij op de per land uiteenlopende mogelijkheden tot overschakeling van de produktiefactor arbeid van sectoren met relatief lage naar sectoren met relatief hoge produktiviteit. Bedoeld wordt van landbouw naar industrie c.q. dienstenverkeer. Enigszins vreemd doen hierbij de cijfers, die Clark geeft voor de gemiddelde jaarlijkse Nederlandse produktiviteitsgroei met en zonder de agrarische sector, aan. Ik kom hierop later terug.

In tweede instantie noemt Clark een relatief snelle groei van de factor arbeid als een mogelijke factor, die de produktiviteitsontwikkeling kan begunstigen. Voorwaarde is, dat voldoende andersoortige produktiefactoren aanwezig zijn, zodat de factor arbeid een positieve of zelfs toenemende meeropbrengst ³⁾ heeft.

Behoudens beide genoemde factoren duidt Clark op een relatief snelle ontwikkeling in geval van economisch herstel na rampen, zoals oorlogen, revoluties e.d. Voorts kunnen internationale verschillen bestaan in: kapitaalgebruik en ontwikkeling hiervan per arbeider, het opvoeren van efficiency, verbetering in het produktieproces door middel van specialisatie, concentratie, rationalisatie, het nemen van maatregelen ter verbetering der bedrijfsorganisatie, opleiding van arbeidskrachten enz. Ten slotte is voor iedere ontwikkeling, onder welke specifieke omstandigheden dan ook, een aantal geestelijke kenmerken vereist. Clark legt de nadruk op ondernemingsgeest, onderwijs en energie. Ook deze immateriële waarden zijn internationaal niet gelijkelijk verdeeld.

Naast het door Clark genoemde komt het mij wenselijk

¹⁾ Zie „Vergelijking van de na-oorlogse produktiviteitsontwikkeling in West-Europa” in „E.-S.B.” van 29 april 1959.

²⁾ Zie „Internationale produktiviteitsvergelijking” in „E.-S.B.” van 10 december 1958.

³⁾ Dit laatste doet zich voor bij overvloedige aanwezigheid van natuurlijke rijkdommen, die geleidelijk in exploitatie worden genomen.

voor de in ons onderzoek nog niet essentiële, doch t.a.v. de toekomst wel degelijk belangrijke gevolgen van economische integratie voor de gemiddelde produktiviteit te vermelden. In zijn onlangs verschenen boek „Economic Theory and Western European Integration” wijst Tibor Scitovsky op de invloed, die integratie op de produktiviteit uitoefent. Hij noemt o.a. wijzigingen in produktiemethoden, een mogelijke herverdeling van produktiefactoren en veranderingen in omvang, aard en richting van investeringen. Economische integratie kan derhalve ingevolge een efficiëntere internationale arbeidsverdeling, althans tijdelijk, de produktiviteitsgroei voor de betrokken landen versnellen. De gemiddelde produktiviteit wordt alsdan bij wijze van spreken naar een hoger niveau opgetrokken.

Thans wil ik Clarks hierboven omschreven, de produktiviteitsgroei beïnvloedende factoren aan een kort onderzoek onderwerpen. Allereerst de overschakeling van de factor arbeid. Hier rijzen nl. enkele vragen, t.w.: zijn produktiviteitsverschillen steeds aanleiding tot de beweerde overschakeling en heeft een dergelijke overschakeling altijd verhoging van de gemiddelde produktiviteit tot gevolg?

Verskil in produktiviteit tussen bepaalde produktiesectoren wil niets meer of minder zeggen dan dat de totale produktie (i.c. toegevoegde waarde plus afschrijvingen) gedeeld door het totaal aantal arbeidenden voor de ene sector groter is dan voor de andere. In principe zegt dit in het geheel niets over de netto-opbrengst per sector. Het kapitaalgebruik kan immers voor de ene sector veel groter zijn dan voor de andere, zodat tegenover een groter produkt per arbeider grotere kapitaalkosten staan. Produktiviteitsverschillen kunnen voorts ontstaan door het per sector uiteenlopen van technische vindingen. Indien deze arbeidsbesparend werken, kan produktiviteitsstijging zelfs aanleiding zijn tot afstoten van arbeidskrachten uit de sector met de snelste vooruitgang ⁴⁾. Het blijkt derhalve, dat het bestaan of ontstaan van produktiviteitsverschillen zeker niet ten allen tijde tot de beweerde overschakeling leidt. Deze vindt eerst plaats, indien t.a.v. vergelijkbare soorten arbeid via verschillen in grensprodukt diversiteiten in lonen ontstaan.

Generaliserend mag worden gesteld, dat de snelle technische ontwikkeling, met name in de industrie, aanleiding was (en is) tot het ontstaan van deze diversiteiten. Nieuwe technische vindingen veroorzaken nl. geheel nieuwe combinatiemogelijkheden voor de verschillende produktiefactoren, ten gevolge waarvan grensproduktiviteiten, produktie en inkomen gezamenlijk stijgen. Dat deze ontwikkeling de niet-agrarische sectoren tot een relatief snelle ontplooiing bracht, is, behoudens tempoverschillen in technische ontwikkeling, een gevolg van de relatief geringe vraagelasticiteit voor agrarische produkten, waardoor de grensopbrengst in de landbouw sneller daalt dan in de overige takken van voortbrenging. Dit laatste kan door kunstmatig ingrijpen — indien bijv. ontvolking van het platteland dreigt — van overheidswege worden tegengegaan.

Met behulp van vermelde vraagelasticiteit kan tevens de tweede vraag worden beantwoord. Houden nl. technische ontwikkelingen in agrarische en overige sectoren gelijke tred, dan zal de stijgende produktie per arbeider leiden tot een afvloeiing van arbeid uit de landbouwsector. In een land met hoog ontwikkelde agrarische voortbrenging en dito research behoeft derhalve — voor zover de verschillen

n kapitaalgebruik worden uitgeschakeld — de overschakeling van de factor arbeid geen invloed van betekenis te hebben op de produktiviteitsgroei. Door het groter verbruik van kapitaal in de industrie dan bij de landbouw zal dit in feite meestal wel het geval zijn. Mocht daarentegen de overschakeling vnl. zijn gericht op de dienstensector, zo is een algemeen geldende uitspraak evenwel niet mogelijk. De betekenis van deze factor voor de ontwikkeling van de gemiddelde produktiviteit kan derhalve van land tot land verschillen, doch zal over het algemeen positief zijn.

Dat een toenemende bevolking tevens een stijging van de gemiddelde produktiviteit zou betekenen, is slechts duidelijk voor de aan materiële hulpbronnen en kapitaal rijk gezegende landen. Immigratie en kapitaalimport kunnen onder deze omstandigheden tot een snelle ontplooiing van de produktie en opvoering van de gemiddelde produktiviteit leiden. Bij het ontbreken van natuurlijke rijkdommen is de kwestie minder eenvoudig. Extra besparingen en investeringen moeten hier in de plaats treden van hetgeen de natuur onthield. Een en ander spreekt duidelijker, wanneer van een relatief laag niveau wordt gestart, terwijl in de uitgangperiode het algemene geestelijke ontwikkelingspeil een zeker niveau heeft bereikt. Aan alle voorwaarden voor een snelle industrialisatie en opvoering van de gemiddelde produktiviteit is alsdan in beginsel voldaan ⁵⁾. Is eenmaal de industrialisatie voltoerd, dan is een snelle bevolkingstoename niet langer een zo vanzelfsprekend stimulerende factor, alhoewel intensiteit en duur van de arbeid hierdoor ontegenzeggelijk gunstig kunnen worden beïnvloed.

Zoals reeds eerder werd betoogd, moeten t.o.v. andere landen met minder snelle bevolkingstoename materiële offers worden gebracht, hetgeen in een tijdperk met stijgende hang naar materiële welvaart en toenemende betekenis van het zich internationaal doen geldende „demonstration effect” tot grote spanningen kan leiden. Dr. De Galan gaf in „Economie” van januari 1958 t.a.v. het probleem van de toekomstige materiële welvaart hier te lande, zich baserende op het constant zijn der zgn. „capital output ratio” ⁶⁾, een nogal pessimistische beschouwing. Het is evenwel de vraag, of de produktiviteit van het kapitaal wel een constante grootheid is. Clark vestigt in zijn artikel de aandacht op kapitaalbesparende uitvindingen, ten gevolge waarvan het kapitaalgebruik per arbeider (sinds omstreeks 1920) weliswaar stijgt, doch per eenheid produkt daalt. M.a.w. door nieuwe technische uitvindingen neemt per kapitaal-eenheid het aantal eindprodukten toe en stijgt de produktiviteit van het kapitaal. Doch indien zulks juist is, hoe dan de constante verhouding tussen totale produktie en kapitaalgoederenvoorraad te verklaren?

Een aanwijzing geeft Cairncross in een reeds geruime tijd geleden in het „Zeitschrift für Nationalökonomie” gepubliceerd artikel. Cairncross splitst de vraag naar kapitaal in twee delen, t.w. een directe t.b.v. produktieve en een afgeleide voor niet produktieve investeringen. De directe vraag vloeit voort uit drang naar verlenging van de produktie-omwegen, bevolkingsgroei en vernieuwingen ingevolge de voortschrijdende technische ontwikkeling. Cairncross is van mening, dat in de twintigste eeuw de vraag naar direct kapitaal vnl. berust op de laatstgenoemde

⁵⁾ Deze situatie deed zich na de oorlog, met name in Nederland, voor.

⁶⁾ D.i. het omgekeerde van de produktiviteit van het kapitaal.

⁴⁾ Dit doet zich voor bij een inelastische vraag.

dezer drie factoren. Dit i.v.m. de thans veel geringer bevolkingstoename dan in de 19e eeuw en de afnemende grensopbrengst bij verlenging van de „productie-omwegen zonder meer”. Aan de directe vraag zou voor een belangrijk deel uit afschrijvingen kunnen worden voldaan. Desondanks dalen de investeringen relatief niet, daar het door technische vernieuwingen vergróte inkomen de zgn. afgeleide vraag naar kapitaal opwekt. De constante verhouding tussen productie (inkomen) en kapitaal wordt hierdoor verklaard.

Deze redenering gaat voor ons land niet op. Grote investeringen zijn noodzakelijk voor het verschaffen van voldoende werkgelegenheid. Omvangrijke mogelijkheden voor afgeleide, niet produktieve investeringen heeft Nederland derhalve niet. Hiertegenover kan, indien het t.a.v. de produktiviteit van het kapitaal gestelde met de werkelijkheid in overeenstemming is, bij een goed gericht inves-

teringsbeleid de materiële welstand per hoofd, ondanks relatief grote besparingen, toenemen. Al te grote spanningen met daaruit resulterende gevaren voor de produktiviteitsontwikkeling kunnen hierdoor worden voorkomen. Gevaar voor achterop raken behoeft dan geenszins te bestaan.⁷⁾

De toename van de actieve beroepsbevolking over dezelfde jaren, welke voor de verschillende landen in mijn vorig artikel aan een onderzoek werden onderworpen, is weergegeven in tabel 1. De indeling van het totaal aantal arbeidenden en de ontwikkeling hiervan geven tabel 2.

TABEL 1.

Toename van de actieve beroepsbevolking

Land	Toename in pCt. van 1953
België	2,1
Nederland	10,0
Noorwegen	2,7
Verenigd Koninkrijk	6,2
Frankrijk	2,7
West-Duitsland	21,8
Denemarken	5,7
Italië	5,7

De in dit overzicht vermelde cijfers wijken sterk af van de destijds gepubliceerde verwachte stijging van de beroepsbevolking. Voor de meeste landen is dit te danken aan een toename van het percentage werkenden. Bij toenemende economische bedrijvigheid is dit uiteraard niets bijzonders. De toename in West-Duitsland is een gevolg van immigratie.

TABEL 2.

Het percentage actieven per produktiesector a)

Land	Jaar	Landbouw	Industrie	Overige	Totaal
België	1930	17,0	47,8	35,2	100,0
	1947	12,2	48,8	39,0	100,0
Nederland	1930	20,6	38,8	40,6	100,0
	1947	19,3	33,3	47,4	100,0
	1957	12,2	43,5	44,3	100,0
Noorwegen	1930	35,3	26,5	38,2	100,0
	1946	29,4	32,7	37,9	100,0
	1950	25,9	36,5	37,6	100,0
Ver. Koninkrijk	1931	6,0	46,1	47,9	100,0
	1951	5,0	49,1	45,9	100,0
Frankrijk	1931	35,6	34,2	30,2	100,0
	1946	36,5	29,2	34,3	100,0
	1954	27,7	34,2	38,1	100,0
West-Duitsland	1946	30,0	38,1	31,9	100,0
	1950	23,2	39,7	37,1	100,0
	1953	23,6	35,7	40,7	100,0
Italië	1936	47,2	27,5	25,3	100,0
	1951	40,0	30,4	29,6	100,0
	1956	32,8	33,8	33,4	100,0

a) Bron: Annuaire de Statistiques du Travail.

De menselijke factor en economische groei

De omvang en de verdeling der investeringen worden veelal als bepalend voor de economische groei beschouwd. De laatste jaren echter, schrijft „Index”, wordt in toenemende mate aandacht geschonken aan een andere factor, die afwisselend wordt aangeduid met de woorden menselijke factor, organisatie, of know-how. Hiermede wordt niet alleen de kennis van werkgevers en werknemers bedoeld, maar ook het verplaatsen van arbeidskrachten van bedrijfstakken met een lage naar bedrijfstakken met een hoge produktiviteit.

In Zweden vormt de onderneming Horndal één der meest sprekende voorbeelden van het belang van de menselijke factor voor de opvoering der produktiviteit. Gedurende een lange periode is de produktie per werknemer in deze onderneming voortdurend gestegen ofschoon geen investeringen hebben plaats gevonden. Dit opzienbarende verschijnsel wordt populair aangeduid met de naam „Horndal effect”.

Procentuele toeneming der produktie, veroorzaakt door:

	toeneming vast kap. met 1 pCt.	toeneming werkgelegenheid met 1 pCt.	betere organisatie
Noorwegen (1900-1956)	0,20	0,76	1,8
Ver. Staten (1909-1949)	0,35	0,65	1,5
Finland (1925-1952)	0,26	0,74	1,2

In Noorwegen is onlangs getracht de invloed van de menselijke factor te bepalen. De Noorse calculaties hebben, zoals de tabel doet zien, betrekking op de periode 1900-1956, terwijl voorts is getracht de resultaten der berekeningen te vergelijken met die van soortgelijke onderzoeken in Amerika en Finland. De resultaten der drie onderzoeken komen, wat de relatieve betekenis der verschillende produktiefactoren voor de toeneming der produktiviteit, betreft, opmerkelijk overeen.

De afnemende relatieve betekenis van de landbouw voor de werkgelegenheid blijkt overduidelijk⁸⁾. Ten aanzien van de omvang der bruto-investeringen zij het mij vergund naar mijn artikel over „Internationale produktiviteitsvergelijking” in „E.-S.B.” van 10 december 1958 te verwijzen. De ontwikkeling der investeringen mag vanzelfsprekend niet aan onze aandacht ontsnappen. Doch dit zij voor een laatste, op deze materie betrekking hebbend artikel, waarin aan de hand van het voorafgaande de produktiviteitsgroei per land wordt onderzocht, bewaard.
s-Gravenhage. L. BRAKEL, ec. drs.

⁷⁾ Het zou interessant zijn dit probleem-kwantitatief te benaderen, doch zulks is een studie apart en valt derhalve buiten het bestek van dit artikel.

⁸⁾ Bij toename van de bevolking vloeit deze afname uiteraard tevens voort uit de starheid van de produktiefactor grond voor agrarisch gebruik.

Het verzorgingsapparaat in nieuw geprojecteerde stadswijken wordt als regel geconcentreerd op daartoe geschikte plaatsen. Bij dit streven naar geconcentreerde winkelvestigingen moet de planning voldoende mogelijkheden laten tot noodzakelijk blijvende aanpassingen aan de praktijk. Ook de ondernemers moeten niet trachten een eenmaal ontstane samenstelling van een winkelcentrum te bevroeden. Een voorbeeld van een dergelijke handelwijze is de overeenkomst, welke in 1953 werd aangegaan door de eigenaren van de bedrijfspanden in het winkelcentrum „Schanswijk” te Rotterdam. Deze mededingingsregel is onlangs door de Minister van Economische Zaken als zijnde in strijd met het algemeen belang onverbindend verklaard. Gezien de overwegingen, welke aan deze beslissing ten grondslag liggen, zal men in het algemeen goed doen zich te hoeden voor langdurige of qua tijdsduur onbepaalde contracten of toezeggingen met betrekking tot de verkoop of verhuur van in een bepaald winkelcentrum verenigde winkel- of andere bedrijfspanden.

Mededingings- regelingen in nieuwe winkelcentra

Moderne stedenbouwkundige inzichten hebben ertoe geleid, dat het verzorgingsapparaat in nieuw geprojecteerde stadswijken als regel wordt geconcentreerd op daartoe geschikte plaatsen. Esthetisch is dit inderdaad een aanzienlijke verbetering vergeleken met het oude beeld van de winkels op hoeken van straten en verder daar waar een ondernemer kans zag om een woonhuis te transformeren in een winkel- of ambachtspand.

Afgezien echter van de esthetische zijde van het vraagstuk, kan worden vastgesteld, dat de geconcentreerde vestiging van winkels aanzienlijke voordelen met zich brengt. Voor de consument betekent het een vergemakkelijking van het winkelen, omdat een veelheid van artikelen op een bepaalde plaats kan worden gekocht. Het zozeer geprezen ideaal van „one-stop shopping” wordt hierdoor praktisch gerealiseerd, ook al kunnen de aankopen niet helemaal „onder één dak” geschieden. De moderne winkelbouw, meestal met brede luifels, overbrugt echter in belangrijke mate de bezwaren, die nog verbonden zijn aan het bezoek van verschillende winkels.

Afgezien van het gerief voor de consument, dat uiteraard ook als een voordeel voor de detaillist moet worden gezien, biedt de geconcentreerde winkelvestiging nog verschillende technische voordelen. Zo wordt hierdoor de mogelijkheid geopend tot een herverdeling van de afzonderlijke winkel- en magazijnruimten tussen de verschillende bedrijfsgenoten, terwijl een aantal gemeenschappelijke voorzieningen, zoals bijv. een aanvoerstraat voor de goederen achter de winkelpanden, realiseerbaar wordt.

Een consequentie van het streven naar geconcentreerde winkelvestigingen is echter, dat reeds in het stadium van de planning de plaats en de globale omvang van de winkelcentra moeten worden aangegeven. Hierbij baart in het bijzonder de prognose van de omvang van de winkelcentra

veel zorg. Nu is het ten aanzien van het bepalen van het gewenste aantal winkeleenheden zo, dat hierbij verschillende wegen kunnen worden ingeslagen ¹⁾, maar welke methode ook wordt gekozen, men ontkomt er niet aan zich een oordeel te moeten vormen over de samenstelling in branches van een dergelijk winkelcomplex.

Hierbij kan het vanzelfsprekend niet de bedoeling zijn om met grote precisie het aantal winkels per branche voor te schrijven. Dit zou trouwens, wil men de ondernemers de nodige speelruimte laten om hun ondernemerskwaliteiten te ontplooien, funest zijn. Maar anderzijds is het toch wel noodzakelijk, dat de aard wordt bepaald, welke het winkelcentrum zal moeten hebben.

Zo kent men in de praktijk de kleinere buurtcentra, welke uitsluitend uit winkels zijn samengesteld, waar dagelijkse verbruiksgoederen als brood, vlees, groente, zuivel, tabak en soms drogisterij-artikelen en dergelijke kunnen worden gekocht. Daarnaast treft men grotere buurtcentra aan, waarin naast de reeds genoemde assortimenten nog goederen verkrijgbaar zijn waarvoor een grotere klantenkring vereist is. Te denken valt hier onder andere aan huishoudelijke artikelen, manufacturen, banket en vis, terwijl ook verschillende dienstverleningsbedrijven als die van de elektriciën, loodgieter, rijwielhersteller en kapper er een geschikte vestigingsplaats vinden. Ten slotte ziet men wijkcentra tot ontwikkeling komen, waar naast de dagelijkse verbruiksgoederen in de meest algemene zin, tevens zgn. „shopping-goeds” als gespecialiseerde textielwaren, schoeisel enz. ten verkoop worden aangeboden.

De hiervoor globaal aangeduide typen van winkelcentra vormen als regel de elementen waarvan men bij de planning van het detailhandels- en ambachtsapparaat in een bepaalde wijk gebruik maakt. Gegeven de omvang, samenstelling en ligging van een wijk zijn er natuurlijk een aantal alternatieven en varianten mogelijk in de keuze en opzet van de verschillende winkelcentra. Maar welke opzet ook wordt gekozen, steeds zal men zich moeten realiseren, dat de planning, welke wordt gemaakt

¹⁾ Zie hiervoor: „Problemen rond de vestiging van detailhandels- en ambachtsbedrijven in nieuwe woonwijken”, Preadvies van Dr. A. W. Luijckx, uitgebracht voor de studiedag over winkelplanning, gehouden op 24 november 1958.

voldoende mogelijkheden moet laten tot aanpassingen aan de praktijk, die nodig zullen blijken. Een voortdurende stroom van nieuwe artikelen, al of niet gepaard gaande met nieuwe verkooptechnieken, en de zich dikwijls snel wijzigende koopgewoonten laten immers niet na hun invloed uit te oefenen op het distributie- en ambachtsapparaat. Dit apparaat zal zodoende de mogelijkheid moeten hebben om zich aan de gewijzigde omstandigheden te kunnen aanpassen. Er kan dan ook niet nadrukkelijk genoeg worden gewezen op de noodzaak om de plannen met een zo groot mogelijke flexibiliteit te ontwerpen. Doet men dit niet, dan ontnéemt men op de duur het distributie-apparaat de mogelijkheid om zijn verzorgende functie op doeltreffende wijze te vervullen.

Wanneer dit in het belang van de ondernemers (en overigens evenzeer in het belang van de consumenten) wordt gesteld is, de consequentie hiervan, dat ook de ondernemers niet moeten trachten een eenmaal ontstane samenstelling van een winkelcentrum te bevriezen. Een voorbeeld van een dergelijke handelwijze is de overeenkomst welke in 1953 werd aangegaan door de eigenaren van de bedrijfspanden in het winkelcentrum „Schanswijk” aan de Abtsweg te Rotterdam. In grote lijnen kan deze overeenkomst worden samengevat in de volgende drie punten:

1. de ongeveer 50 eigenaren van de aan de Abtsweg gelegen winkelpanden hadden zich jegens elkaar verbonden gedurende 50 jaren in hun panden geen bedrijf te vestigen of te doen vestigen, dat door één van de overige eigenaren in diens pand wordt uitgeoefend, voor zover zulks althans ten tijde van het sluiten van de overeenkomst niet reeds geschiedde;
2. enkele van deze ondernemers verbonden zich voorts nog ten opzichte van elkaar met betrekking tot de samenstelling van het assortiment van de artikelen, dat in hun bedrijf wordt gevoerd;
3. ieder van de contractanten verbond zich ertoe zorg te dragen, dat de verplichtingen, welke hij bij deze overeenkomst op zich nam; bij eventuele verkoop van het pand door de nieuwe eigenaar zouden worden overgenomen.

Aldus werd de structuur van het winkelcentrum „Schanswijk” voor de duur van 50 jaar vastgelegd. Dat zelfs de ondernemers de consequenties van een dergelijk vergaand contract ook niet duidelijk voor ogen hebben gestaan, mag worden afgeleid uit het feit, dat zich reeds na enkele jaren de eerste moeilijkheden voordeden. Deze leidden tot gerechtelijke procedures, waarbij de overtreders werden veroordeeld, maar bovendien waren zij voor de Minister van Economische Zaken aanleiding om bij de Commissie Bedrijfsregelingen advies in te winnen omtrent de vraag in hoeverre tegen een dergelijke overeenkomst op grond van de Wet Economische Mededinging zou moeten worden opgetreden.

Gehoord het advies van genoemde commissie, heeft de Minister van Economische Zaken op 3 april jl. een beschikking uitgevaardigd, waarbij deze bedrijfsregeling als zijnde in strijd met het algemeen belang onverbindend is verklaard. Het is van belang kennis te nemen van de overwegingen, welke aan deze beslissing ten grondslag liggen.

In de eerste plaats wordt in de motivering vermeld, dat de aan de Abtsweg gelegen bedrijfspanden gelegen zijn in het midden van een pas gebouwde woonwijk,

welke overigens geen bedrijfspanden omvat, zodat zij voor de voorzieningsbehoeften van die woonwijk het aangewezen winkelcentrum vormen. Hieruit vloeit dan voort, dat de uitoefening van een winkelbedrijf ter bediening van bedoelde woonwijk niet wel mogelijk is anders dan door ingebruikneming van een of meer bedrijfspanden aan de Abtsweg.

Het hier door de Minister geconstateerde feit is de consequentie van de *planologische opzet* van de betrokken woonwijk, en de verordenende maatregelen, die werden getroffen om deze opzet te realiseren. Deze situatie, die in de meeste nieuwe stedelijke woonwijken hier te lande wordt aangetroffen, beperkt de mogelijkheid van bedrijfsvestiging tot de daarvoor aangewezen plaatsen.

De tweede overweging, welke tot onverbindendverklaring heeft geleid, gaat uit van het consumentenbelang. Naar de ervaring leert, zo heet het in de beschikking, zijn de voorzieningsbehoeften in een bepaalde wijk aan voortdurende wijzigingen onderhevig en het ligt voor de hand dat dergelijke wijzigingen tot uitdrukking moeten kunnen komen in de samenstelling en de bedrijfsuitoefening van het distributie-apparaat.

Hiermede wordt derhalve gesteld, dat het distributie-apparaat zich moet kunnen aanpassen aan de koopgewoonten van het publiek. Overigens zal het duidelijk zijn, dat dit niet alleen een eis is, welke van de kant van de consument moet worden gesteld; ook voor de ondernemers, welke het distributie-apparaat vormen, moet er alles aan gelegen zijn, dat zij deel uitmaken van een winkelcentrum, dat blijvend voldoet aan de wensen van de consumenten, die er in meer of mindere mate op zijn aangewezen.

Hoe klemmend deze overwegingen ook mogen zijn, men kan toch niet aan de indruk ontkomen, dat er enige billijkheid in schuilt, dat de ondernemers de mogelijkheid hebben om de bijzondere risico's, welke met de vestiging van winkel- en ambachtsbedrijven in nieuwe wijken zijn verbonden, enigszins te verminderen. Vooral wanneer een nieuwe wijk pas ten dele is volgebouwd, kan vestiging van bedrijven zeker gedurende de eerste jaren veel risico's met zich brengen.

Het is daarom bijzonder verheugend dat de Minister anderzijds blijk geeft, dat tegen regelingen geen bezwaar hoeft te bestaan, indien deze slechts gelden voor een bepaalde initiële tijdsduur. En dan blijkt, dat, waar inmiddels zes jaren zijn verstreken, de Overheid aan de duur van de mededingingsregeling „Schanswijk” dit karakter van initiële periode ontzegt. Men krijgt dan ook sterk de indruk, dat de Overheid met contracten als de onderhavige, mits gesloten voor de duur van maximaal ongeveer vijf jaren, wel akkoord zal kunnen gaan.

Samenvattend moet worden geconstateerd, dat het standpunt van de Overheid met betrekking tot ondernemersafspraken over de samenstelling van een nieuw, plaatselijk distributie-apparaat blijk geeft van een reële en gezonde kijk op de desbetreffende materie. De ondernemers kunnen zichzelf de gelegenheid geven om, voor een beginperiode met veel onzekerheden, te komen tot een zekere stabilisatie in de bedrijfsuitoefening. Te lang mag deze binding echter niet duren, want dan wordt het algemene belang in gevaar geacht.

Het lijkt voorts waarschijnlijk, dat dit standpunt evenzeer van toepassing moet worden geacht, wanneer het betreft toezeggingen, welke van de zijde van verkopers

De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noord-Limburg heeft onlangs een jubileumgeschrift het licht doen zien over de sociaal-economische structuur van Noord-Limburg, dat werd samengesteld door Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings, Prof. Dr. W. R. Heere en Prof. Dr. A. Oldendorff. Naar aanleiding van deze publikatie, waarin respectievelijk het sociaal-economisch milieu, de bronnen van bestaan, enige sociale aspecten en een poging tot synthese aan de orde komen, wijdt schrijver in dit en een volgend artikel enkele beschouwingen aan de economische en sociale positie van het Noord-Limburgse gebied. In het hieronder afgedrukte eerste deel schenkt schrijver aandacht aan de ontwikkeling van de beroepsbevolking, de verkeerssituatie en aan de land- en tuinbouw.

De sociaal-economische structuur van Noord Limburg

(I)

In het noordelijk deel van Limburg zijn belangrijke en moeilijke beslissingen te nemen van economische aard. De sterke bevolkingsaanwas zal onder de bestaande omstandigheden in een niet ver verwijderde toekomst tot een overmatig arbeidssurplus leiden. Weliswaar is reeds op vrij ruime schaal tot industrialisatie overgegaan, wat een beduidende werkgelegenheid schiep. Maar voor het opvangen van het toekomstig arbeidsaanbod zal heel wat meer moeten geschieden. Daarbij is in overweging te nemen dat in dit altijd nog in beduidende mate agrarisch gebied slechts geringe mogelijkheid bestaat voor uitbreiding van het land- en tuinbouwareaal, en ook hier de toenemende mechanisatie arbeidskrachten uitschakelt.

De oplossing van het probleem zal, naar de algemeen gangbare mening, voornamelijk gezocht moeten worden in verdere industrialisatie en creëring resp. uitbreiding van verzorgingsbedrijven. Dan rijzen echter dadelijk tal van gewichtige vragen betreffende aard en vestigingsplaats der te stichten bedrijven, de verkrijging van ter zake kundige leiders en van geschoolde arbeidskrachten, de in het verkeerswezen aan te brengen verbeteringen en wat dies meer zij. Op dergelijke vragen kan alleen een bevredigend antwoord gegeven worden, als men zich vooraf van de sociaal-economische structuur van het gebied en van al wat daarmee samenhangt behoorlijk op de hoogte heeft gesteld en de in een en ander begrepen mogelijkheden nauwkeurig zijn nagegaan.

(vervolg van blz. 362)

of verhuurders van bedrijfspanden worden gedaan aan de kopers of huurders ervan. Dan immers kunnen dezelfde overwegingen gelden, welke blijkens het bovenstaande tot onverbindendverklaring van de „Schanswijk“-contracten hebben geleid.

In het algemeen zal men dan ook goed doen zich te hoeden voor langdurige of qua tijdsduur onbepaalde contracten of toezeggingen met betrekking tot de verkoop of verhuur van in een bepaald winkelcentrum verenigde winkel- of andere bedrijfspanden.

's-Gravenhage.

Dr. A. W. LUIJCKX

Het was deze overweging die de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noord-Limburg, toen zij in 1955 bij gelegenheid van het 125-jarig bestaan der Kamer een jubileumgeschrift wilde uitgeven, het besluit deed nemen de hoogleraren Dr. Th. L. M. Thurlings, Dr. W. R. Heere en Dr. A. Oldendorff te verzoeken een breed opgezette structuuranalyse van het rayon der Kamer samen te stellen. De hoogleraren hebben aan het verzoek voldaan, waarbij zij zich van de medewerking van meerdere deskundigen verzekerden. Het omvangrijk boekwerk (250 bladzijden en 36 bijlagen), dat de analyse en de daaruit getrokken conclusies inhoudt, is onlangs gepubliceerd. De inhoud is in vier delen gesplitst waarin resp. het sociaal-economisch milieu, de bronnen van bestaan, enige sociale aspecten en een poging tot synthese aan de orde komen.

Naar aanleiding van dit werk willen wij enige beknopte beschouwingen wijden aan de economische en sociale positie van het in menig opzicht interessante en in de toekomst waarschijnlijk zeer belangrijke Noord-Limburgse gebied. De studie van Prof. Thurlings c.s. wordt daarbij benut. Het door ons opgenomen cijfermateriaal is, behoudens enkele uitzonderingen, aan deze studie ontleend; de auteurs hebben hun cijfers ten dele uit publicaties van het C.B.S. geput.

De gewestelijke pers, met name het Dagblad voor Noord-Limburg, heeft aan het boekwerk grote aandacht geschonken en in het bijzonder op de betekenis gewezen van de daarin aangegeven richtlijnen. T.a.v. bepaalde punten is echter kritiek uitgeoefend, die goeddeels op de mening van insiders steunt. Bij de bespreking van de bewuste punten zullen wij die kritiek in het kort releveren.

De beroepsbevolking.

Eerst enkele demografische gegevens.

Van 1880 tot en met 1954 is het aantal inwoners van 53.576 tot 164.533 gestegen; in indexcijfers van 100 tot 307,1. Het gehele rayon, dat 841,16 km² groot is, had op 31 december 1954 een bevolkingsdichtheid van 195,6 per km². Voor het bij uitstek industriële deelgebied Venlo—Beesel (behalve Venlo en Tegelen enkele ten zuiden van Tegelen aan de rechter-Maasoever gelegen dorpen omvattend) was het betrokken cijfer 779. Gedurende het genoemde tijdsverloop was de bevolkingsgroei vrijwel steeds het gevolg van natuurlijke aanwas (geboorte min sterfte); het migratieoverschot (vestiging min vertrek) was meestal zelfs, wat het gehele gebied betreft, hoewel in betrekkelijk geringe mate, negatief.

De sterfecijfers daalden van ca. 20 pCt. in 1880—1885 tot 7 pCt. in 1951—1954.

Wat de leeftijdsopbouw betreft, zij opgemerkt dat de leeftijds groepen 0—14 jarigen, 15—64 jarigen en 65-jarigen en ouder in 1954 resp. 34,8, 58,5 en 6,7 pCt. van de totale bevolking van Noord-Limburg uitmaakten. De overeenkomstige Nederlandse cijfers waren resp. 29, 62,7 en 8,3 pCt.; in ons land als geheel was dus de onderbouw zwakker en de top zwaarder.

Er doet zich — zoals trouwens in de gegeven omstandigheden te verwachten was — een duidelijk sprekende samenhang voor tussen de snelle bevolkingstoename en grote veranderingen in het bedrijfsleven. Zo was in 1909/46 pCt. van de beroepsbevolking in de landbouw werkzaam, in 1954 nog slechts ca. 28 pCt. In dezelfde periode steeg daarentegen het overeenkomstige percentage van de industriële beroepsbevolking van 19,8 tot rond 34. Dit laat te percentage betekent dat op 1 januari 1955 bij een totale bevolking van 165.000 zielen en een totale beroepsbevolking van 66.000 personen er ca. 22.500 in de industrie een werkkring vonden.

De werkgelegenheidsbalans was in de latere jaren ongeveer in evenwicht. Dit was voornamelijk te danken aan de geleidelijke expansie van de gevestigde industrie en de in hoofdzaak na 1946 plaatsvindende vestiging van nieuwe industriële ondernemingen. Na de oorlog zijn er ongeveer 70 bedrijven bijgekomen. Deze „uitzaai” van nieuwe bedrijven vond voor het eerst in belangrijke mate buiten het bovenbedoelde conglomeraat Venlo-Beesel plaats. In dat conglomeraat boden zij aan 950 personen werkgelegenheid, daarbuiten aan 1.200. De vóór 1946 in het industriële gebiedsdeel gevestigde industrieën schiepen na de bevrijding aan 2.050 personen meerdere werkgelegenheid.

Het is echter niet alleen de industriële expansie waardoor steeds meer arbeiders te werk konden worden gesteld. Werkgelegenheid werd ook verschaft door uitbreiding van het landbouwareaal (ontginningen), intensiever bodemgebruik in de tuinbouw en beduidende uitbreiding van het dienstenverkeer.

Toch is er een uitgaande, o.a. op het mijngebied in Zuid-Limburg en op het Duitse grensgebied gerichte, arbeidspendel die volgens recente gegevens van de K.v.K. de ingaande met ca. 1.800 personen overtreft. Hij is momenteel beduidend groter dan die welke de studie aangeeft. Ook doet zich thans binnen het rayon een pendel van ca. 550 personen voor welke voornamelijk vanuit de agrarische streken naar de industrie centra gaat.

Ondanks de bevolkingsgroei was er dus van een werkloosheid van grotere omvang geen sprake.

Het probleem is echter hoe de werkgelegenheidsbalans er in een betrekkelijk nabije toekomst uit zal zien, dit nog temeer omdat de bekende „geboortegolf” van na de bevrijding zich vanaf 1962 op de arbeidsmarkt zal doen gelden.

Voor de benadering van dit probleem geven de hoogleraren een prognose van de beroepsbevolking van Noord-Limburg over de 15-jarige periode 31 december 1954 t/m 31 december 1969. Uit de desbetreffende berekening leiden zij voor die periode een totale groei van de mannelijke beroepsbevolking af van 16.658 personen vóór emigratie en van 14.341 na aftrek daarvan. Voor de vrouwelijke beroepsbevolking zijn de cijfers resp. 5.195 en 4.412.

Zij zijn van oordeel dat de absolute grootte van de agrarische beroepsbevolking niet kan toenemen, misschien zelfs zal afnemen. De gehele groei van de beroepsbevolking zal dus door uitbreiding van de primaire of stuwende en van de verzorgende bedrijfstakken (winkelnering, ontspanning, onderwijs, gezondheidszorg enz.) opgevangen moeten worden. Aangenomen een verhouding tussen deze twee groepen van 3 personen in de stuwende tegenover

2 in de verzorgende bedrijfstakken; zal de industriële beroepsbevolking in Noord-Limburg tussen 1954 en 1970 met 8.600 à 10.000 mannen en 2.700 à 3.100 vrouwen toenemen. Dit betekent op de industriële beroepsbevolking per 1 januari 1955 tot 1970 een toename van resp. 58,2 en 50,2 pCt.

De verkeerssituatie.

Prof. Thurlings' c.s. betogen dat de verkeerssituatie in Noord-Limburg niet slechts regionaal maar ook interregionaal en internationaal van groot gewicht is. De interregionale en internationale betekenis illustreren zij met tal van cijfers. Zo kan worden aangenomen dat de vier grensovergangen bij Venlo en Tegelen jaarlijks ruim 1 mln. ton goederen verwerken, wat 25 pCt. uitmaakt van de gehele door wegvervoer verzorgde Nederlandse in- en uitvoer. Naast het wegvervoer heeft na de omstreks 1934 voltrokken kanalisatie van de Maas ook het vervoer langs de waterwegen een grote omvang aangenomen. Terwijl in 1902 op de Maas slechts 100.000 ton in beide richtingen vervoerd werd, voer in 1956 12,1 mln. ton stroomafwaarts en 2,8 mln. ton stroomopwaarts. Een sprekend voorbeeld van de betekenis van het spoorwegverkeer is wel dat in 1957 aan het station Venlo naar en van de Duitse grens ca. 230.000 wagons werden overgegeven en overgenomen.

De bestaande situatie behoeft in menig opzicht aanvulling en verbetering. Wij bepalen ons hier tot een paar zeer belangrijke punten. Vooreerst het bestaan van twee grote hiaten in het rijkswegennet in Noord-Limburg, nl. het ontbreken van een rijksweg tussen Venlo en Eindhoven en van een noord-zuidverbinding door het Peelgebied. Volgens de auteurs hoopt men dat het eerste hiaat „eerland” gevuld zal worden door de aanleg van het traject Eindhoven-Venlo, waarbij die van het traject Venlo-Oberhausen zal moeten aansluiten. Beide trajecten zullen onderdelen zijn van de E(uropa)-3 weg die op grond van het bekende multilaterale verdrag betreffende het aanleggen van internationale autowegen, geprojecteerd is van Lissabon naar Stockholm. In de plaatselijke pers wordt met klem aangedrongen op een spoedige totstandkoming van de betreffende trajecten. Niet alleen de belangen van Noord-Limburg maar ook die van Rotterdam (vlottere verwerking van het wegverkeer naar en van Duitsland) en van de Brabantse industrie centra zullen daarmee gediend zijn.

Voor de vulling van het tweede hiaat zouden de hoogleraren een weg geprojecteerd willen zien die vanuit Oss via Venray naar Wessem leidt. In het noorden zou deze weg aansluitingen moeten krijgen naar west en oost op het snelwegennet boven de grote rivieren. In het zuiden zou hij kunnen aansluiten op de E-9 (Amsterdam-Luik) die bij Wessem de Maas zal kruisen. Deze weg zal voor de economische ontwikkeling van oostelijk Noord-Brabant, Noord- en Midden-Limburg van essentiële betekenis zijn.

Het andere punt betreft het graven van een verbindingkanaal tussen Maas en Rijn, waarvoor uiteraard ook van Belgische en Duitse zijde grote interesse bestaat. Er is een tweetal projecten; aan één daarvan, de aanleg betreffend van een kanaal Arcen—Ruhrort, geven de rapporteurs de voorkeur. Wanneer de uitvoering zou samengaan met verlenging en/of verhoging van de capaciteit van enige daarvoor in aanmerking komende waterwegen, zouden naast de industrialisatiekansen van Noord-Limburg ook de industriële expansiemogelijkheden voor het aanliggende Nederlandse, Belgische en Duitse gebied belangrijk vergroot worden.

Land- en tuinbouw.

Omstreeks en in de jaren tachtig van de vorige eeuw hebben vooral twee omstandigheden de stoot gegeven tot het ontstaan van de tegenwoordige constellatie der agrarische bedrijfstakken in Noord-Limburg: de op ruime schaal doorgevoerde spoorwegaanleg en de bekende door enorme invoer van Amerikaans graan ontstane landbouwcrisis. De eerste omstandigheid bevorderde in hoge mate dat de tuinbouw, waarvan het beginpunt voornamelijk in Venlo lag, een hoge vlucht nam (ruime afzet in Ruhrgebied en Rijndal).

Bij de toenmalige handelspolitiek van onze Regering noodzaakte de tweede omstandigheid ertoe de grove landbouw voor een belangrijk deel te vervangen door veeveelt (ook van pluimvee) en varkensfokkerij, alsook de op directe menselijke consumptie ingestelde landbouw op ruime schaal in verbouw van voedergewassen om te zetten. Naast de sterke opvoering van de tuinbouw kwamen de fruitteelt, de teelt van tuinbouwzaden en de boomkwekerijen in gemoderniseerde vorm tot beduidende ontwikkeling. Op elk agrarisch gebied heeft de modernisering trouwens in hoge mate toepassing gevonden.

De ingrijpende verandering van de agrarische structuur is door een krachtige en veelzijdige ontplooiing van het coöperatievezen in hoge mate bevorderd. De coöperaties bewegen zich op het gebied van de zuivelindustrie welke zij geheel in handen hebben, de handel in veevoeder, kunstmest e.d., de afzet van vee en vlees, de groothandel in groenten, fruit en eieren (omzet in 1957 f. 58,5 mln.), het landbouwkrediet met al wat daarmee samenhangt. De na de oorlog opgerichte werktuigencoöperaties hebben echter teleurstellende resultaten opgeleverd.

De auteurs breken een lans voor ruilverkaveling op grote schaal. Enige projecten worden er in betrekkelijk bescheiden omvang uitgevoerd. In 1950 was bij 82 pCt. van alle bedrijven de grond over minstens 3, bij 47 pCt. over 6 of meer kavelingen verdeeld. Ook de waterbeheersing, speciaal de waterinlaat, behoeft voorziening. Deze aangelegenheid verkeert echter nog in het stadietadium.

Uit desbetreffende statistische gegevens blijkt dat zich in de bedrijfstak akkerbouw/veehouderij van 1910-1955 een voortdurende vermindering voordoet van de zeer kleine bedrijven (kleiner dan 5 ha) en behoudens een enkele uitzondering een vermeerdering van grotere en middelgrote bedrijven (5-19,99 ha), een en ander zowel relatief als absoluut. Het aantal vrij grote bedrijven (20-49,99 ha) neemt van 1910-1947 toe, in 1950 en 1955 daarentegen af. Bedrijven van 50 ha en meer komen vanaf 1950 niet meer voor. Een dergelijk verloop valt op alle Nederlandse zandgebieden waar te nemen, maar in Noord-Limburg, voltrekt de groei naar grotere bedrijven zich vlugger en krachtiger dan elders.

Het totale aantal bedrijven is in de periode 1950-1955 van 5.400 tot 4.907 teruggelopen. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de omstandigheid, dat het verschil tussen samenvoeging van kleine bedrijven en bedrijfssplitsing in de latere jaren slechts in geringe mate door vestiging van ontginningsbedrijven is opgeheven. De sterke afname van de ontginningen is naar het oordeel der hoogleraren toe te schrijven aan de mindere geschiktheid van de resterende woeste gronden voor landbouwdoeleinden, de toenemende behoefte aan recreatiemogelijkheden en de noodzakelijkheid van meerdere bebossing. De conclusie is dat verhoging van de bedrijfsgrootte in de toekomst door samenvoeging van kleine bedrijven verkregen moet worden.

In de tuinbouw beschikt het overgrote deel der bedrijven over niet meer dan 5 ha, wat uiteraard samenhangt met het feit dat speciaal bij glascultuur met een betrekkelijk geringe oppervlakte kan worden volstaan. Het tuinbouwareaal bedroeg in 1957 5.900 ha waarvan 1.300 ha in Venlo. Vooraf na 1930 is deze cultuur ook buiten Venlo en omgeving tot ontwikkeling gekomen, wat ten dele een gevolg was van het feit dat de stedelijke bebouwing zich uitbreidde en/of ter plaatse niet in voldoende mate andere geschikte grond beschikbaar was. In stadsuitbreiding, aanleg van industrieterreinen, wegen enz. schuilt voor land- en tuinbouw geen gering gevaar omdat in de toekomst geen compensatie meer gevonden kan worden door ontginning van woeste grond.

De opvoering van de gemiddelde grootte der landbouwbedrijven achten de hoogleraren van groot belang. De betreffende motivering vatten wij als volgt samen. De jongere agrarische generatie verlangt een arbeidsinkomen gelijk aan dat wat de industrie biedt, dus een hoger inkomen. De verkrijging betekent hogere kostprijzen. Deze zullen echter een verhouding tussen de kostprijzen van agrarische en niet-agrarische produkten, welke met de prijsverhouding van beide in overeenstemming is, verstoren. Om dat te voorkomen, moet in de agrarische bedrijven tot meerdere mechanisatie worden overgegaan. Deze is echter praktisch —

mede gezien de ongunstige resultaten die de werktuigencoöperaties in het algemeen hebben opgeleverd — alleen bij bedrijven met zekere omvang door te voeren. Maar deze zullen er, daar ontginningen tot het verleden behoren, alleen in voldoende mate zijn bij uitbreiding van het niet-agrarische bedrijfsleven, in het bijzonder van de industrie. Wij releveren nog in het kort enige belangwekkende beschouwingen van de auteurs over de naar hun oordeel noodzakelijke afvloeiingen van arbeidskrachten uit de agrarische sector naar andere bedrijfstakken.

Volgens een rapport in mei 1953 door het Landbouweconomisch Instituut uitgebracht, zou in de Limburgse dorpen ten westen van de Maas 75 pCt. van de agrarische jeugd moeten afvloeien plus het aantal personen, dat zonder opvolgingskansen in het agrarisch bedrijf werkzaam is. De generatiedruk bedroeg toen voor de Limburgse Peeltgemeenten 1,89 (tegenover 1 oude beroepskracht 1,89 nieuwe) en voor de andere gemeenten op de westelijke Maasoever 1,69.

Deze destijds algemeen aanvaarde opvatting ondervond echter bestrijding toen na 1953 de stijging van de industriële conjunctuur intrad. In verband daarmee deed zich ook in de landbouw een tekort aan arbeidskrachten gevoelen en er werd betoogd dat er voor afvloeiing geen grond bestond.

Nu heeft het Consulentenschap voor Grond- en Pachtzaken te Roermond met gebruikmaking van een door bovengenoemd Instituut ontwikkelde methode een vrij ingewikkelde berekening betreffende de onderhavige kwestie uitgevoerd. Daarbij is gepoogd voor de Noord-Limburgse landbouw zowel de aanwezige hoeveelheid arbeid als de arbeidsbehoefte in zgn. „volwaardige arbeidskrachten” uit te drukken, waaronder rekeneenheden van 3.000 standaard-uren per jaar worden verstaan. Met deze grootheden werkend, komt het Consulentenschap tot de conclusie dat in 1954 arbeidsaanbod en arbeidsbehoefte in de betreffende sector ongeveer gelijk waren.

Uit deze berekening blijkt echter niets van de aan afwezigheid van een te hoge generatiedruk. Een paar in vaders bedrijf werkzaam zijnde kinderen kunnen eraan voor één volwaardige arbeidskracht in opgenomen zijn. En het vraagstuk is juist hoe voorkomen kan worden dat kinderen zonder opvolgingsmogelijkheden te lang in het vaderlijk bedrijf werkzaam blijven. Het aantal in de landbouw werkzaam blijvende boerenzoons moet, hun sterfteskans in aanmerking genomen, niet groter zijn dan het aantal in de toekomst levensvatbaar te achten bedrijven. De in een afzonderlijk bedrijf beschikbare hoeveelheid arbeid zal dan variëren naar gelang de zoon opgroeit en de vader ouder wordt. De aanpassing daaraan zal door een flexibele bedrijfsvoering en groote moeten geschieden: variaties in gewassenkeuze en veebezetting, bijpachten van grond. Dit zal echter op praktische bezwaren stuiten, bijv. het bijpachten van grond bij de huidige pachtwetgeving.

Aan de gewestelijke pers ontlenen wij nog enkele opmerkingen over de beschouwingen die in het rapport aan de agrarische problemen van Noord-Limburg worden gewijd.

Vooreerst is men van mening dat de auteurs al te eenzijdig de nadruk leggen op het gunstig effect van een zekere vergroting der bedrijfsoppervlakte. Terrecht wordt o.i. betoogd dat een kleinbedrijf (geen dwergbedrijf), dat zich aan de omstandigheden weet aan te passen en zich in het bijzonder op sterke produktifferentiatie toelegt, alleszins reden van bestaan heeft. In aansluiting daaraan acht men een krachtige aanpak van ruilverkaveling en een beduidende verbetering van de waterhuishouding van meer belang dan bedrijfsvergroting.

Het vlotte verloop van het na de oorlog ingetreden saneringsproces dat vele al te kleine bedrijven deed verdwijnen, wordt toegeschreven aan het lage welvaartspeel van de betrokken bevolkingsgroep. Het bracht tal van jongeren uit die groep ertoe industrie-arbeider te worden. Men acht dat een gezonde ontwikkeling, die naar aangenomen wordt, haar eindpunt zal bereiken, wanneer een zeker evenwicht tot stand is gekomen tussen de welvaartschansen van de agrarische en de industriële sector.

Een tweede opmerking betreft het door de hoogleraren gestelde probleem dat kinderen zonder opvolgingsmogelijkheden te lang in het ouderlijk bedrijf blijven. Men wijst er op, dat volgens een door de Limburgse Landbouwers- en Tuindersbond ingesteld onderzoek eerlang een tekort aan agrarische jongeren van 4 à 5 pCt. verwacht kan worden. In het betrokken rapport wordt gezegd dat er in 1947 een beduidend teveel was van jonge boeren en tuinders. Als gevolg van omscholing, industrialisatie, emigratie en beroepsvoorlichting is het beeld echter totaal veranderd en moet gevreesd worden, dat er in de komende jaren voor de agrarische bedrijven een tekort aan opvolgers zal zijn.

Ten slotte nog enige kritiek op de uitspraak dat de ontginningsmogelijkheden in Noord-Limburg zijn uitgeput. Ze wordt niet geheel juist genoemd. Men vestigt er de aandacht op dat een gebied van 1.500 ha onder Horst en Sevenum gelegen, nog voor ontginning in aanmerking komt. Er zouden daar 100 à 200 land- en tuinbouwbedrijven gesticht kunnen worden.

Horst.

M. A. BÄUMCHEN, ec. drs.

BOEKBESPREKINGEN

Roy Harrod: Policy against inflation. MacMillan and Co Ltd., London 1958, 257 blz., 24/—.

Harrod heeft dit boek geschreven omdat hij meende zijn visie te moeten geven ten aanzien van de zaken waarover de commissie onder leiding van Lord Radcliffe moet rapporteren. De bedoeling van deze commissie is om het gehele Engelse financiële en monetaire stelsel onder de loep te nemen, ongeveer zoals dat in 1931 in het beroemde MacMillan-rapport geschiedde.

Wie nu op grond van deze eerste alinea van het voorwoord denkt een uitvoerige verhandeling te krijgen omtrent de nodige veranderingen in het monetaire mechanisme van Engeland (wat toch wel de bedoeling van de opdracht aan de commissie — Radcliffe zal zijn), komt bedrogen uit. Aan de instellingen, die in Engeland de schakels in dit mechanisme zijn, wordt wel enige aandacht gewijd, doch slechts vrij summier en weinig duidelijk.

In de tweede passage staat, dat het boek zich in de eerste plaats richt tot leken, die zich voor de actuele economische problemen interesseren. Ook dit is een verwachting waaraan het boek naar mijn mening niet beantwoordt. Voor de geïnteresseerde leek wordt in het boek te veel kennis voorondersteld. Voorts merk ik op dat het boek geheel en al op Engeland betrekking heeft, hetgeen de titel niet direct doet vermoeden.

Het begin van deze bespreking is dus weinig positief en inderdaad — met een zekere schroom uiteraard ten opzichte van een zo belangrijk economist als Harrod — moet ik zeggen, dat het boek mij in bepaalde opzichten is tegengevallen.

Dit geldt overigens niet voor de eerste hoofdstukken. Daarin bespreekt Harrod achtereenvolgens de gouden standaard, de „managed currency”, de ideeën van Keynes en de oorlogsfinanciering. Deze geven de vakman een dikwijls boeiend overzicht, mede uit historisch oogpunt. Ook studenten zullen daarin typering en aantreffen, die hun kijk op monetaire verschijnselen zullen verhelderen. Maar de leek zal er verstandig aan doen bijv. eerst studie van Korteweg en Keesing te maken en dan Sayers „Modern banking” te lezen, voordat hij de eerste hoofdstukken van Harrods boek volledig kan verwerken.

Interessant is o.a. in deze hoofdstukken dat Harrod zegt zijn mening over het verlaten van de Gouden Standaard in 1931 te hebben gewijzigd. Hij meent nu, dat deze gebeurtenis in het geheel niet een onvermijdelijke ramp was: „We have repeatedly, since the second war, and not least in 1957, talked ourselves into sterling crises; and my guess now is that that is just what we did in 1931” (blz. 43).

Op dit thema komt de schrijver herhaaldelijk terug: er

is steeds een verkeerde diagnose, er komen dan onjuiste uitlatingen van autoriteiten en anderen („gloomy talk in this country”) en dan krijgt het buitenland wantrouwen in de stabiliteit van het pond en wordt het inderdaad moeilijk deze te handhaven. Om dezelfde reden wordt er voor gewaarschuwd om een systeem van variabele wisselkoersen in te voeren als er, terecht of ten onrechte, gebrek aan vertrouwen in de valuta is, want dan wordt de koers lager dan objectief genomen nodig is, op grond van pessimistische toekomstverwachtingen. Ten aanzien van het systeem van variabele wisselkoersen zelf meent Harrod, dat het meer rationeel is dan dat van vaste koersen, doch een grotere goudvoorraad eist, omdat men dan niet meer met behulp van het officiële disconto kapitaalbewegingen op korte termijn kan uitlokken.

In de hoofdstukken over „Keynes's ideas” en „Some aspects of war finance” geeft Harrod een paar belangrijke aanvullingen op het werk van zijn grote vriend: hij wijst er op, dat een daling van de effectieve vraag tegenwoordig niet meer zo duidelijk tot uiting komt in de werkloosheidscijfers; onder invloed van de langdurige arbeidsschaarste zullen de werkgevers bij een recessie niet zo spoedig tot ontslag overgaan, doch zal er een soort verborgen werkloosheid binnen de fabrieken optreden. En bij een te grote vraag kan er naast open inflatie (prijsstijging) en onderdrukte inflatie (bij fysieke controles) ook „latente inflatie” optreden, d.w.z. dat de prijsstijging ten dele vervangen wordt door een verlenging van de levertijden en een achterstand in de uitvoering van orders. De producenten zullen hieraan dikwijls de voorkeur geven boven het afschrikken van de vraag door prijsstijging, welke laatste bij de afnemers veel meer kwaad bloed zal zetten.

Uiteraard gaat Harrod ook in op het verschil tussen „demand-pull” en „cost-push” inflatie. De laatste brengt geen wijziging in de verhouding tussen totale vraag naar en aanbod van goederen en diensten, al stijgt het prijsniveau, aldus de schrijver. Harrod komt dus tot een geheel andere conclusie dan hier te lande bijv. De Roos in zijn preadvies van 1957 over de inflatiebestrijding (voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde). Deze legt meer de nadruk op de overeenkomst tussen beide soorten inflatie. In overeenstemming daarmee acht De Roos de middelen van de monetaire politiek ook toepasselijk bij de bestrijding van de „push”, terwijl Harrod zich hier duidelijk tegen uitspreekt (bijv. op blz. 203 en 252), op grond van de vrees, dat de vraag dan tekort gaat schieten om de groeimogelijkheden van de volkshuishouding bij te houden. „The requirement for growth is paramount, and the wages problem subsidiary” (blz. 252), aldus een uitspraak, die vele economen in Nederland niet zonder meer zouden willen onderschrijven. Ik denk dat het scherpe onderscheid tussen push en pull verband houdt met het onvoldoende in de beschouwing betrekken van de toeneming van de actieve geldhoeveelheid, die evenzeer met een push als met een pull gepaard gaat, en dat dit onderscheid derhalve uitvloeisel is van een niet strikt monetaire gedachtengang.

Overigens worden uitvoerige beschouwingen aan de loonstijging gewijd. Harrod ziet als uiteindelijke oorzaak hiervan de devaluatie van 1949, die hij volmaakt ongegrond acht. Inderdaad lijkt het in het licht van de door hem verstrekte gegevens dat de schrijver dit juist ziet: Engeland had in 1949 met inflatie te kampen, en de lopende rekening van de betalingsbalans was ongeveer in evenwicht, doch zou eigenlijk een overschot moeten vertonen. Het exportprijsspeel was niet buiten verhouding met andere landen.

De remedie had daarom gelegen in deflatie en niet in devaluatie. Deze heeft tot een sterke stijging van de importprijzen geleid en die stijging heeft op haar beurt jaren lang tot een loon-prijsspiraal geleid.

Als ik nog vermeld dat het hoofdstuk over de sterling-tegoeden duidelijk is (Harrod meent, dat deze tegoeden in 1945 desnoods eenzijdig geconsolideerd hadden moeten worden), dan kom ik tot mijn bezwaren tegen de behandeling van het institutionele aspect van de inflatoire ontwikkeling in het Verenigd Koninkrijk. Dit aspect is met name behandeld in het uitvoerige hoofdstuk „Restrictive measures in 1955”. De hoofdgedachte daarvan is dat een kredietbeperking moet plaatsvinden door vermindering van de geldhoeveelheid, die het verkrijgen van krediet door het gehele financiële stelsel heen moeilijker maakt. Harrod meent, dat te veel nadruk wordt gelegd op het verminderen van de kredietverlening der banken in de vorm van „advances”. „To carry out deflation by curbing bank „advances” may be merely to transfer lending from a skilled lender to an unskilled one” (blz. 183). Bij deze uitlating moet dan toch worden aangetekend, dat de genoemde verschuiving meebrengt dat een inflatoir beroep op een geldscheppende instelling wordt vervangen door een beroep op besparingen of opgepote gelden. In het geval van besparingen is de financiering monetair-neutraal, bij ontpotting uiteraard niet, doch deze financiering is veel minder elastisch dan bankkrediet.

Anderzijds is de door Harrod aanbevolen vermindering der geldhoeveelheid op zichzelf niet voldoende; aangezien dit bij het bestaan van overtollige liquiditeiten kan leiden tot verminderen van de opgepote gelden, zonder dat de *actieve* geldhoeveelheid, dus de bestedingen verminderen. De door Harrod voorgestane vermindering van de geldhoeveelheid is echter volgens de auteur weer niet bereikbaar, omdat de schatkist voortdurend als netto-ontleener optreedt en dus tot verruiming van de liquiditeit der banken bijdraagt.

Nu zou ik daartegenover willen opmerken dat als de kredieten aan de particuliere sector verminderd kunnen worden en de overheidskredieten op hetzelfde peil blijven er al veel gewonnen is. De Centrale Bank kan de Overheid uiteindelijk niet dwingen, deze moet zichzelf beperking opleggen, maar men kan uiteraard daarnaast trachten het bankkrediet aan de particuliere sector af te remmen.

Consolidatie van Treasury Bills zou wellicht ook kunnen helpen, zou men denken. Neen, zegt Harrod, want dan wordt de rente zo hoog; dat is vervelend voor de belastingbetaler, en het krediet van het land wordt dan bedreigd. „If the British government had been observed to borrow at 6 per cent, foreigners would have argued that that was the end of Britain's historic role as a financial centre” (blz. 186). Dus dat gaat ook niet, verzucht de lezer, misschien variabele kas- of liquiditeitspercentages? Neen, aldus Harrod, dat is goed voor landen met een onontwikkelde kapitaalmarkt (!) of waar er geen materiaal voor openmarktoperaties is. Maar dat is de moeilijkheid in Engeland niet. Doch, aldus kan de lezer weer antwoorden: die openmarktoperaties kunnen toch immers niet doorgevoerd worden, omdat de rente dan teveel stijgt?

Nu heeft iedereen het recht over de middelen van de monetaire politiek te denken, zoals hij wil, doch men mag dan wel verwachten dat de lezer aan de hand van de feitelijke omstandigheden uiteengezet krijgt, waarom de schrijver het ene of het andere middel onbruikbaar acht. Men begrijpe mij goed: Harrod heeft geen leerboek willen schrijven,

doch bij een zo ingewikkeld financieel stelsel als het Engelse, dient men zijn visie te geven tegen de duidelijk geschetste achtergrond van de functionering der financiële instellingen. En dat is met name bij het hoofdstuk over de kredietbeperking in het geheel niet het geval. Noch over de 30 pCt. liquidity-ratio, noch over de open-markt-politiek wordt bijv. iets gezegd.

Zo heb ik nog wel meer punten. De lezer van de gehele bespreking is het wel duidelijk, dat er ook veel interessante en wel goed uitgewerkte gezichtspunten in het boek voorkomen. Maar over de werking van de Britse financiële instellingen ben ik niet veel wijzer geworden; ik hoop, dat de commissie-Radcliffe ons in dit opzicht wat meer schenkt. Tot slot kan ik toch niet nalaten mijn continentale lezers de volgende wijze raad van Harrod voor te houden: „Foreigners should understand that the British have some natural capacity for looking after their labour relations, and furthermore that they have no intention of allowing their currency to be progressively debased by successive wage claims beyond reason” (blz. 213).

Tilburg.

H. W. J. BOSMAN.

F. J. A. M. Mallens: De structuur van het Franse bankwezen. Proefschrift K. E. H. Tilburg. N.V. Noord-Nederlandse Drukkerij, Meppel 1958, 197 blz., f. 12,50.

De schrijver heeft zich in dit boek ten doel gesteld een overzicht te geven van de voornaamste kredietinstellingen, hun onderling verband, werkwijze en functie in de Franse economie. Naar deze doelstelling beoordeeld kan men zeggen, dat schrijver er ongetwijfeld in geslaagd is een alleszins verhelderende beschrijving te geven van de voor een outsider vaak zo weinig overzichtelijke structuur van het Franse bankwezen. Het valt alleen te betreuren, dat de stijl niet altijd even verzorgd is. Dit heeft o.a. tot gevolg gehad, dat schrijver een aantal nieuwe monetaire begrippen heeft geïntroduceerd, zoals „occulte” kredietpolitiek, „kashoudingen” van banken e.d. Ik kan moeilijk aannemen, dat dit schrijvers bedoeling is geweest.

In zijn inleiding en ook in zijn verdere betoog laat schrijver duidelijk naar voren komen, dat hij de structuur van het bankwezen o.a. bepaald ziet door de mate waarin en de wijze waarop aan dit bankwezen middelen worden toevertrouwd. In Frankrijk spreekt deze factor wel bijzonder sterk. Zo ontstonden instellingen als de „Caisse des Dépôts et Consignations” om het aanwezige schaarse spaarkapitaal zoveel mogelijk te mobiliseren, terwijl bijv. de „Caisse de Consolidation et de Mobilisation” weer gecreëerd werd om de wegens gebrek aan besparingen bij de Banque de France geaccumuleerde wisselportefeuille op grond van geherdisconteerde wissels voor middellang krediet zoveel mogelijk te beperken en terug te brengen tot een aanvaardbaar niveau. Voorts hield de „Conseil National du Crédit” zich van meet af aan intensief bezig met het bevorderen van de depositovorming bij de primaire banken, waardoor deze in ruimere mate kredieten ten bate van de nationale wederopbouw zouden kunnen verstrekken. Toch acht ik dit door Mallens gelegde verband tussen structuur en beschikbare middelen wel wat eenzijdig. Ik meen veeleer, dat er van een zeker wisselwerking sprake is. De mate waarin middelen aan het bankwezen worden toevertrouwd is stellig van invloed op de structuur. Doch is het anderzijds niet zo, dat de bereidheid om gelden ter beschikking te stellen van de nationale economie via het bankwezen, in sterke mate wordt bepaald door het

vertrouwen, dat men in deze nationale economie heeft, welk vertrouwen weer bepaald wordt door de effectiviteit van de gevoerde geld- en kredietpolitiek? En deze effectiviteit wordt mede bepaald door de bestaande structuur van het bankwezen.

Mallens begint met een uiteenzetting over de belangrijkste twee overkoepelende organen in het na-oorlogse Franse bankwezen, de „Conseil National du Crédit” en de „Commission de Contrôle des Banques”. Het eerste orgaan heeft naast een consultatieve functie op het terrein van de kredietpolitiek voor de Overheid ook een uitvoerende taak, geeft adviezen, stelt maatregelen voor, neemt beslissingen en is tevens beroepsorgaan. De verschillende subcommissies geven een duidelijk beeld van de belangrijke plaats die deze Kredietraad inneemt (o.a. voor depositovorming, algemene kredietpolitiek, middellang krediet, exportkrediet). Het tweede orgaan heeft ten aanzien van het bankwezen een meer organisatorische functie en oefent vooral controle uit op de bankvoorschriften. Zoals Mallens ook zegt is de juiste plaats van deze organen niet duidelijk aangegeven. Wilson¹⁾ wijdt dit gecompliceerde stuk bankwetgeving aan het feit, dat men enerzijds niet alle macht in handen van de Centrale Bank wilde leggen, doch anderzijds gaarne een centraal apparaat wilde vormen, waarmede, zonder een voor de kiezers al te hinderlijke vorm van overheidsingrijpen, de economische en financiële vraagstukken na de oorlog konden worden aangepakt.

Achtereenvolgens bespreekt schrijver de Banque de France, de depositobanken, de „banques d'affaires”, de banken voor lang en middellang krediet, de banken van de publieke en semipublieke sector en de bankactiviteit van de Schatkist. In zijn beschrijving van de relatie tussen de Banque de France en het bankwezen stipt schrijver nog even de disconto- en de openmarktpolitiek aan. Bij de behandeling van de discontopolitiek tonen de gepubliceerde cijfers duidelijk aan in welke mate deze politiek van de Bank werd verruimd ter wille van de mobilisering van het krediet op middellange termijn, waardoor een sterk inflatoir effect ontstond. Ik acht het wel een gemis, dat schrijver niet scherp genoeg naar voren heeft gebracht, dat er van de kwantitatieve werking van de disconto- en de openmarktpolitiek daarom zo weinig is terecht gekomen, omdat het selectieve aspect, het richten van de kredietverlening op bepaalde maatschappelijke prioriteiten, voorop stond, met alle daaraan verbonden consequenties²⁾.

Mallens' beschrijving van de verschillende categorieën van banken en van de volkomen eigen plaats, die deze instellingen in de Franse economie innemen, vormt door haar systematische opzet een goede basis voor verdere studie van de altijd zo bijzonder interessante facetten van het Franse bankwezen. Zo trof ons bijv. zijn beschrijving van de bankactiviteit van de Schatkist zelf, welke activiteit zeker niet gering is.

Het laatste hoofdstuk van het proefschrift bevat een korte beschouwing over de primaire banken en de monetaire politiek. Dit vind ik niet het sterkste deel van het boek. Zowel zijn definitie van primaire banken als van de monetaire politiek acht ik weinig doelmatig. Dat Mallens zich nauw aansluit bij de bekende definitie van De Roos inzake

¹⁾ J. Wilson: French banking structure and credit policy. London School of Economics, 1957.

²⁾ Deze hierdoor in het leven geroepen inflatoire tendenties werden door mij uitvoerig beschreven in mijn boek: „Kwalitatieve en selectieve kredietpolitiek en de relatie van elk dezer systemen tot de kwantitatieve kredietcontrole”, Utrecht 1954.

de algemene banken, kan ik aanvaarden. Doch waarom laat hij bij zijn omschrijving de eigen middelen als bron van kredietverlening door de banken achterwege? Ook de kritiek van Mallens op de gangbare interpretatie van de begrippen monetaire politiek, geld- en kredietpolitiek vind ik niet bijzonder sterk en overtuigend. Het aanhouden van bepaalde kasreserves ziet Mallens als een vorm van geldpolitiek, daar dit niet primair op beïnvloeding van de kredietverlening is gericht. De kredietpolitiek is daarentegen wel primair op de kredietverlening gericht. De kredietcontrole zou voorts een meer beperkte vorm van de kredietpolitiek zijn, daar de eerste uitsluitend restrictief is, terwijl de kredietpolitiek zowel kredietverruimend als kredietbeperkend kan werken. Afgezien van bedrijfseconomische overwegingen kan ik in de beïnvloeding van de balansverhoudingen moeilijk iets anders zien dan een vorm van op beïnvloeding van de kredietverlening gerichte politiek, d.w.z. een kredietpolitiek. Het begrip kredietcontrole is m.i. overgenomen uit de Angelsaksische literatuur, waar men spreekt van „credit control” of wel krediet„beheersing”. Dit behoeft niet per se kredietbeperking te zijn en als zodanig is er ook geen aanleiding een onderscheid te maken tussen kredietpolitiek en kredietcontrole.

Deze laatste kritiek doet echter geen afbreuk aan onze eerder geformuleerde conclusie, dat dit werk onze literatuur betreffende het Franse bankwezen heeft verrijkt.

Hengelo.

Dr. H. G. ADVOKAAT.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Op 28 april jl. vond de tweede tender in 1959 plaats. Er kon op 6- en 12-maandspapier worden ingeschreven. Het resultaat is geweest dat resp. f. 26,1 mln. tegen een disconto van $1\frac{5}{8}$ pCt. en f. 56,3 mln. tegen een disconto van $1\frac{7}{8}$ pCt. werd toegewezen. Bij de tender van januari jl. werd geen zesmaandspapier aangeboden, terwijl het disconto voor jaarspapier $2\frac{3}{4}$ pCt. bedroeg. Het is interessant te bedenken dat bij de tender van 28 april 1958, dus een jaar geleden, voor 6- en 12-maandspapier disconto's van resp. $3\frac{3}{8}$ en $3\frac{7}{8}$ pCt. werden vastgesteld, welke percentages dus vrijwel het dubbele bedragen van die bij de jongste tender.

In verhouding tot een betrekkelijk recent verleden moge dus van een aanzienlijke rentedaling sprake zijn, insiders zouden niet verrast zijn geweest indien het disconto voor het jaarspapier nog lager zou zijn uitgevallen, vooral nu er slechts een betrekkelijk bescheiden bedrag werd toegewezen.

Blijkbaar heeft de tender de concurrentie ondervonden van andere beleggingsmogelijkheden. Hierbij kan in de eerste plaats worden gedacht aan de meerjarige schatkistbiljetten die nog steeds bij de Agent ad libitum over-de-toonbank kunnen worden afgenomen, en in de tweede plaats, wat betreft beleggingen met een korte looptijd, aan de mogelijkheden die het buitenland biedt.

In het eerste kwartaal 1959 heeft zich van de landen die eind 1958 hun valuta extern convertibel hebben gemaakt, vooral bij Frankrijk en Italië een stijging van de goud- en deviezenvoorraad voorgedaan, terwijl deze bij Duitsland juist sterk is gedaald. Dit laatste kan wellicht met de Duitse kapitaalexport in verband worden gebracht. Wat de Verenigde Staten betreft, de Amerikaanse goudvoorraad, die juist de laatste tijd een zekere mate van stabiliteit begon te vertonen, is in de afgelopen week met \$ 100 mln. gedaald

tot het laagste niveau sinds eind januari 1947. Dergelijke bewegingen geven dan steeds aanleiding tot het voeren van pleidooien voor een verhoging van de goudprijs, en het zijn bepaald niet alleen de currency cranks die zich met dergelijke pleidooien bezig houden.

De kapitaalmarkt.

„Let's keep the dollar sound” hebben 120.000 inwoners van Chicago naar hun Congress-man geseind, erop aandringende met de overheidsuitgaven de uiterste zuinigheid te betrachten. Het inflatiebesef als steun voor de koersen begint in kracht af te nemen — het prijsindexcijfer van het levensonderhoud blijft vrijwel constant, de prognose van het begrotingsevenwicht lijkt meer realistisch nu de ondernemingswinsten inderdaad een sterk stijgende lijn vertonen. Maar het is juist deze factor die het wegvallen van de inflatieangst vermag te compenseren.

Het koersverloop op de Amsterdamse beurs heeft tijdens de verslagweek weinig spectaculairs te zien gegeven. Het jaarverslag van de Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij vermocht niet de stemming voor ons „hoofdfonds” — het enige internationale concern-aandeel dat in 1959 per saldo in koers is gedaald — te verbeteren. Hierbij heeft mede een rol gespeeld dat de Koninklijke/Shell-groep in ruil voor eigen aandelen de aandelen Canadian Eagle wil gaan overnemen, een transactie waarmee naar waarde ruim f. 1 mrd. is gemoeid. Dankzij het verlaten van de tot nog toe gevolgde „conservatieve” boekingsmethoden met betrekking tot o.a. opsporings- en concessiekosten blijken de aandeelhouders van de Koninklijke/Shell-groep thans £-154 mln. (fr. 1.630, mln.) rijker te zijn dan zij tot nog toe mochten aannemen, een openbaring die voor degenen welke hun aandelen naar het buitenland hebben verkocht als mosterd-na-de-maaltijd is gekomen.

De aandelen Philips eindigden de week boven de 600 pCt. Wat Unilever betreft trok vooral de publikatie van

de houdstermaatschappij Calvé de aandacht, waaruit blijkt dat 1 aandeel Calvé 1½ certificaten van aandelen Unilever vertegenwoordigt en dat de koers van eerstgenoemde aandelen gelijk is aan ca. 80 pCt. van de intrinsieke waarde. Dat dergelijke disagio's een hardnekkig karakter plegen te hebben blijkt uit de vrijwel chronische onderwaardering van de aandelen der houdstermaatschappijen Koninklijke.

De lening ten laste van de Nederlandse Antillen is vele malen overtekend. Voor de introductie van de certificaten

1958

Enige sprekende cijfers uit ons jaarverslag

Premie-inkomen	f	214 miljoen
Kapitaal en Extra-reserves	f	87 miljoen
Beleggingen	f	840 miljoen

Schadeverzekering

Premie brandverzekering	f	38 miljoen
Premie transportverzekering	f	9 miljoen
Premie ongevallenverzekering	f	32 miljoen

Levensverzekering/Verzekerd kapitaal

Levensverzekering Mij	f	3152 miljoen
Victoria	f	666 miljoen
Commercial Life	f	348 miljoen
Totaal	f	4166 miljoen

DE NEDERLANDEN

Alle verzekeringen

I.B.M. bestond een goede belangstelling. Men mag dit aandeel, dat de Nederlandse belegger vóór inkomsten- en vermogensbelasting nog geen $\frac{1}{2}$ pCt. opbrengt, als het prototype beschouwen van het moderne rendementsloze groei-aandeel. Misschien zullen wij onze kleinkinderen in plaats van „maar de keizer heeft niets aan” nog eens het sprookje van de I.B.M. vertellen.

De besparingen via de spaarbanken hebben tijdens het eerste kwartaal 1959 f. 288 mln. bedragen, ruim f. 150 mln. meer dan een jaar geleden.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	2 jan. 1959	24 april 1959	1 mei 1959
Algemeen		255	280	279
Internat. concerns		375	405	403
Industrie		174	204	203
Scheepvaart		151	150	147
Banken		138	165	167
Indom. aand.		103	117	118
Aandelen				
Kon. Petroleum	f. 183,20	f. 168,10	f. 164,90	
Unilever	452	548 $\frac{1}{2}$	543 $\frac{1}{2}$ *	
Philips	493 $\frac{1}{2}$	594 $\frac{1}{2}$	600 $\frac{1}{2}$	
A.K.U.	262	308 $\frac{1}{2}$	305 $\frac{1}{2}$	
Kon. N. Hoogovens	341	460	467	
Van Gelder Zn.	193	216	213 $\frac{1}{2}$ *	
H.A.L.	158 $\frac{1}{2}$	154 $\frac{1}{2}$	151 $\frac{1}{2}$	
Amsterd. Bank	253 $\frac{1}{2}$	287 $\frac{1}{2}$	293	
Ver. H.V.A. Mij-en	131 $\frac{1}{2}$	140 $\frac{1}{2}$	138	
Staatsfondsen				
2 $\frac{1}{2}$ pCt. N.W.S.		59 $\frac{1}{2}$	64 $\frac{1}{2}$	63 $\frac{1}{2}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. 1947		90 $\frac{1}{2}$	93 $\frac{1}{2}$ / ₃₂	93 $\frac{1}{2}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. 1955 I		87 $\frac{1}{2}$	90 $\frac{1}{2}$	90 $\frac{1}{2}$
3 pCt. Grootboek 1946		88 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$	91 $\frac{1}{2}$
3 pCt. Dollarlening		90 $\frac{1}{2}$	94 $\frac{1}{2}$	94 $\frac{1}{2}$
Diverse obligaties				
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Gem. Rotterdam 1937 VI		90 $\frac{1}{2}$	93 $\frac{1}{2}$	95
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954 II/III		91 $\frac{1}{2}$	87 $\frac{1}{2}$	87
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Nederl. Spoorwegen		89	94	94
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Philips 1948		95	99 $\frac{1}{2}$	94 $\frac{1}{2}$
3 $\frac{1}{2}$ pCt. Westl. Hyp. Bank		83 $\frac{1}{2}$	88 $\frac{1}{2}$	88
6 pCt. Nat. Woningb.len. 1957		110	111 $\frac{1}{2}$	111 $\frac{1}{2}$
New York				
Aandelenkoersgemiddelde				
Dow Jones Industrials	588	627	625	
* ex dividend.			M. P. GANS.	

STATISTIEKEN

HOOFDPOSTEN VAN DE GECOMBINEERDE BALANSEN VAN DE 34 REPRESENTATIEVE, RESP. 4 GROTE NEDERLANDSE HANDELSBANKEN ¹⁾ ²⁾

(in miljoenen guldens)

	34 banken ³⁾		4 banken		30 banken	
	jan. 1959	febr. 1959	jan. 1959	febr. 1959	jan. 1959	febr. 1959
Kas, Ned. Bank, kassiers, giro-inst.; uitgezette daggeldleningen	906,4	750,4	553,8	507,3	352,6	243,1
Nederlands schatkistpapier	2.154,1	2.157,6	2.456,7	2.471,3	838,0	796,9
Nederlandse schatkistcertificaten	1.110,6	1.110,6				
Ander overheidspapier (incl. buitenlands schatkistpapier)	40,5	42,7	13,3	16,5	27,2	26,2
Bankiers (nostro) ⁴⁾	761,9	7,0	429,7	484,4	332,2	285,6
Debiteuren, Overheid ⁴⁾	190,1	194,2	158,8	169,2	31,9	25,0
Debiteuren, overige ⁴⁾	2.973,6	3.028,6	1.850,6	1.890,9	1.123,0	1.137,7
Deposito's en spaargelden ⁵⁾	2.339,0	2.510,0	1.445,7	1.620,6	893,3	889,4
Creditsaldi van banken ⁶⁾	495,2	457,8	319,8	310,5	175,4	147,3
Creditsaldi van cliënten ⁶⁾	4.257,6	4.165,7	2.939,3	2.937,5	1.318,3	1.228,2
Opgenomen gelden ¹⁰⁾	159,0	88,9	63,0	7,4	96,0	81,5
Balanstotaal	9.097,5	9.020,6	5.893,3	5.974,4	3.204,2	3.046,2

¹⁾ Bron: De Nederlandsche Bank N.V.

²⁾ Amsterdamsche Bank; Nederlandsche Handel Mij. (Ned. bedrijf); Rotterdamsche Bank en Twentsche Bank.

³⁾ Voor de 34 handelsbanken is een meer gespecificeerde opgave verschenen in de Ned. Staatscourant en zal worden opgenomen in de Maandstatistiek van het financieewez.

⁴⁾ Nostro-saldi bij banken in binnen- en buitenland.

⁵⁾ Kredietverlening aan Nederlandse provincies, gemeenten en waterschappen.

⁶⁾ Wissels, voorschotten tegen effecten en schatkistpapier; kredietverlening onder garantie van Nederlandse overheidslichamen; voorschotten aan kredietinstellingen; kredietverlening aan ondernemingen waarin is deelgenomen; kredietverlening aan anderen.

⁷⁾ Deposito's voor één maand of langer, spaargelden of gelieerde spaarbank.

⁸⁾ Creditsaldi van banken, loro en overige creditsaldi van banken.

⁹⁾ Creditsaldi van cliënten in guldens; creditsaldi in valuta.

¹⁰⁾ Opgenomen daggeldleningen; andere opgenomen gelden.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
A. M. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra,
Prof. F. J. de Jong.

Abonnementsprijs f 22.50;
fr. p. post f 23.60; voor studenten f 19.—; fr. per post f 20.10.

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

De

BATAAFSE INTERNATIONALE PETROLEUM MAATSCHAPPIJ N.V.

Carel van Bylandtlaan 30, 's-Gravenhage,

vraagt voor haar werk op het gebied van de economische waardering van projecten tot opsporing en winning van aardolie, enige

ECONOMEN

De standplaats is het hoofdkantoor van de Maatschappij in Nederland.

Leeftijd niet boven 35 jaar.

Brieven met vermelding van leeftijd, studiegegevens en ervaring, te richten aan genoemde Maatschappij, Postbus 162, onder RP/4/309.

CENTRAAL BEHEER

Singel 126-130, Amsterdam-C.

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN

WET-RISICO

a. Bedrijfs-w.a.-verzekering.

b. Motorvoertuigverzekering
(casco en w.a.)

w.a.-dekking voor alle
motorvoertuigpolissen
f. 500.000,- per gebeurtenis.

BRAND-RISICO

Brand- en bedrijfsschade-
verzekering.

Belangrijke besparingen op
de tariefpremie voor indus-
triële risico's.

Verzekerd bedrag 2 miljard
gulden.

MOLEST-RISICO

a. Molestverzekering
ingeschreven bedrag ruim
7 miljard gulden.

b. Stormverzekering
verzekerd bedrag ruim
1 miljard gulden.

PENSIOEN-RISICO

Ouderdoms-, weduwen-,
wezen- en invaliditeitsver-
zekering van werknemers.
Verzekerd bedrag 1 miljard
150 miljoen gulden.

Belegd vermogen 250 mil-
joen gulden.

Bij het 50-jarig bestaan van Centraal Beheer (januari 1959) is een gedenkboekje „Het hechte huis dat zelf-doen bouwde” uitgegeven. Exemplaren van dit gedenkboekje worden voorzover voorhanden op aanvraag gaarne toegezonden.

Haal de stroom erbij!

Werk modern en efficiënt. Op de Remington Electric Schrijfmachine maakt Uw typiste gedistingeerde brieven... en met 21,4% tijdwinst. Start nu... vraag prospectus 2339.

Remington Rand

Amsterdam, Arnhem, Eindhoven, Enschede, Groningen, Den Haag, Leeuwarden, Maastricht, Roermond, Rotterdam, Utrecht